

Emil Heršak

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
emil.hersak@zg.tel.hr

IZ ETNIČKE PRAPOVIJESTI EVRAZIJE – ALTAJCI, KINESKI IZVORI I TURANIJA

SAŽETAK

Rad je podijeljen na tri dijela. U prvome, autor razmatra problematiku altajskih jezika te iznosi podatke o protoaltajskom rječniku i o mogućem smještaju altajske pradomovine. U drugom dijelu predstavljaju se starokineski podaci o drevnim narodima koji su živjeli na granicama Kine. U trećem dijelu rada raspravlja se o mogućim jezičnim, odnosno etničkim i povijesnim identitetima naroda označenim u kineskim izvorima, kao i o širim evrazijskim vezama i mogućoj kontaktnoj zoni u Turaniji.

KLJUČNE RIJEČI: etničnost, jezik, altajski jezici, turski, mongolski, tunguški (tunguško-mandžurski), Turci, Mongoli, Kina, drevna povijest, Shang, Zhou, Iranci, Toharci, Turan (Turanija)

Podrijetlo altajskih jezika i naroda

Prema najčešćem opisu, altajska jezična porodica, ili (kako neki misle) skupina jezičnih porodica, obuhvaća tri cjeline: *tursku* (= turkijsku, turkičku), *mongolsku* i *tungušku* (= tunguškomandžursku).¹ Međutim, dobro se naslutilo da bi se u altajski okvir trebao uključiti i *korejski* jezik, a danas mnogi istraživači dodaju još i *japanski* (koji je jamačno u najbližem srodstvu s korejskim).² Kao u primjeru susjedne uralske jezične skupine (ugrofinske i samodijske), i altajski jezici prozvani su

---

¹ Svjesni smo da uporaba naziva »turski« za jednu od osnovnih altajskih grana nije bez poteškoća, jer se u hrvatskom jeziku isti oblik koristi, u užem smislu, za glavni jezik i etniju u državi Turskoj (tzv. »osmanski turski«). U stranom nazivlju, ruski jezik odavno pravi razliku između šire oznake *тюркский* i oblika *турецкий* (»turski« u užem smislu), a poslije se slično razlikovanje uvriježilo u drugim evropskim jezicima – primjerice engl. *Turkic* i *Turkish*, ili franc. *turquien* i *turque*. Prema tim uzorima, katkad se i u hrvatskom nazivlju uvodi izraz »turkijski« za širu skupinu (uz još gori prijedlog »turkički«, i čisti rusizam »tjurkski«) (v. Simeon, 1969 II: 643). Dodajmo da se odnedavna, i to u engleskoj literaturi, pojavljuju pokušaji da se također opći naziv »mongolski«, raščlani na *Mongolic* (za širu altajsku granu) i *Mongolian* (za jezik i etniju Mongola u užem smislu). S druge strane, umjesto tradicionalne oznake »tunguškomandžurski« (rus. *тунгусо-маньчжурский*) predlaže se pojednostavnjen naziv »tunguški« (v. prilog Reinharda Hahna na internetskoj listi *Linguist* – <http://ling.rochester.edu/linguist/5-908.html> – 18.08.1994). Taj smo prijedlog usvojili.

² Razlika postoji između tzv. »tradicionalne« ili »mikroaltajske« sheme, koja u altajsku skupinu uključuje turske, mongolske i tunguške govore, katkad (ali ne uvijek) za korejski jezik, i novije »makroaltajske« vizije, koja uz korejski dodaje japanski jezik (Vovin, 1994: 386, bilješka 2).

po važnom gorskom lancu. Štoviše, naziv »altajski« nekada je služio i znanstvenicima koji su se bavili uralским jezicima. Naime, finski znanstvenik Mathias Alexander Castrén (1813–1852), koji ga je vjerojatno prvi uveo u znanstvenu uporabu, rabio ga je podjednako za uralске jezike (= ugrofske i samodijske), kao i za govore koje bismo danas označili kao altajske. Dakle, oznaka »altajski« i za Castréna je značila »uraloaltajski«. No čini se da je za današnje značenje bio odgovoran jedan drugi važan istraživač iz Finske – Gustaf John Ramstedt (1875–1950). Dodajmo da se taj izbor naziva zgodno nadovezao i na narodne predaje. »Zlatna planina« Altaj spominje se u turskim mitovima o postanku. I doista, oko Altaja su se zacijelo prelamali mnogi ključni etnogenetski procesi – ključni *također* za kasniju tursku etnogenezu – što ipak ne znači da u turskim predajama treba vidjeti neku zemljopisnu određenost. Navodno, svaki je turski rod imao svoj Altaj, svoju vlastitu mitsku goru postanka (v. Гумилев, 1967: 80).³

Naznačili smo da se altajska grupacija katkad smatra skupinom jezičnih porodica a ne jednom velikom jezičnom porodicom. Zapravo nije se moglo poreći da između raznih altajskih grana postoje mnoge sličnosti u leksiku, općoj tvorbi, čak u gramatičkom sustavu, no činilo se da ima previše raskoraka baš u temeljnome rječniku – u nazivlju za brojeve, dijelove tijela, rodbinu, prirodne pojave i sl. Zato je dio istraživača – Gerard Clauson (1891–1974), Gerhard Doerfer (1920–), Aleksandr Ščerbak (1926–) i drugi – zaključio da altajske jezične veze nisu »genetske«, tj. da ne sežu do kakve prajezične osnove, nego da su tek odraz dugotrajnih posuđivanja (v. Викторова, 1980: 70–75; Juhasz, 1985: 17–18; Manaster Ramer i Vovin, 1997). Te su veze mogle biti vrlo stare, pa je tako u svom radu o etnogenezi Mongola, Lidija Leonidovna Viktorova (1921–) iznijela tezu da su ostatak tzv. »prvobitne jezične neprekidnosti« (= jezičnog kontinuum) iz paleolitika (1980: 92).⁴ Međutim, ako se polazište premjesti sve dalje u prošlost, onda je i lakše objasniti nastale razlike u općealtajskom leksiku, i znatno je teže odbaciti postavku o genetskom srodstvu. K tome, pobornici altajske teorije dobro su istaknuli da neka kriterijska mjerila, pogotovu nazivi za brojeve, ne moraju uopće sezati do prajezika, a novije rekonstrukcije, s dodatkom korejske i japanske građe ili bez nje, ipak su uspjele utvrditi dovoljno zajedničkih naziva za dijelove tijela i ine temeljne kategorije, da je postavka o izvornom srodstvu između raznih altajskih grana u najmanju ruku vrlo uvjerljiva. Doduše, poteškoće u rekonstrukciji čini razmjerna mladost najstarijih jezičnih spomenika. Osim nekoliko glosa u drevnokineskim spisima (za koje se ne može utvrditi točno podrijetlo), prvi altajski tekstovi – na korejskom, japanskom i staroturskom – potječu tek od druge polovine prvog tisućljeća n.e. To je nešto

³ Samo ime 'Altaj' izvodi se od mongolske riječi *altan* 'zlato' (Vasmer, 1996 I: 72). Po značenju isti naziv, vidi se u imenu planine Astin Tay, smještene uz južnu granicu kineskog Turkeстана (usp. kin. Altun Shan, točnije: Āěrjīnshān 阿爾金山, i ostur. *altın* 'zlatni, od zlata' + *dağ* 'brdo, planina').

⁴ Ideju o »prvobitnoj jezičnoj neprekidnosti« (*первобытная лингвистическая непрерывность*) iznio je još 1950. ruski znanstvenik Sergej Pavlovič Tolstov (1907–1976). Po toj zamisli, najbliži susjedni narodi ili plemena, tijesno vezani bračnim i inim odnosima, govorili bi uzajamno razumljive jezike, ali razumijevanje govora udaljenijih susjeda bilo bi sve manje, sve dok porast prostorne udaljenosti ne bi doveo do potpune nerazumljivosti (v. Викторова, 1980: 91; Шнирельман, 1982: 88–89).

bolje nego u usporedivu primjeru uralskih jezika, ali i dalje problematično.⁵

Unatoč problemima, do danas je ukupan zbroj općealtajskih rekonstrukcija dosegnuo 570–600 leksičkih jedinica, što je za stotinjak više nego u najvišim opće-uralskim rekonstrukcijama (v. Miller, 1994: 10).⁶ Jedan od danas najčešće danih podataka jest popis od 595 altajskih jedinica do kojeg je došao Sergej Antolevič Starostin (1953–) (Старостин, 1991). A osim leksema prisutnih u svim altajskim granama, utvrđeno je i mnogo podudarnosti na djelomičnoj razini dviju-triju grana (uključujući korejski i japanski), što može značiti ili da su postojale tješnje veze između tih grana, ili da je dio prajezične građe u prošlosti izgubljen. S druge strane, moramo priznati da smo i u »najstrožem izboru« od 160 nepobitnih altajskih jedinica koje je autorica Anna Vladimirovna Dybo (1957–) izdvojila iz Starostinovih i inih popisa naišli na neke oblike koji su izgledali kao posuđenice ili da su možda zajedničke s inim jezičnim porodicama (v. Дыбо, 1996: 4–15).

Međutim, već i taj najuži izbor daje prilično jasnu sliku o razmjerno arhaičnu društvu, s naglaskom vjerojatno na lov i ribolov. Istina, to se ne može reći prema »tehničkom« leksiku, jer u njemu nema ni izraza za luk i strijelu (ima samo riječ za ribarsku udicu), no osobito je upadljiv broj naziva za ptice i šumske životinje (pogotovu jeleni i male životinje važne zbog krzna). Čak su i kukci odlično zastupljeni – muhe i obadi, gnjide, ose i slično! Od domaćih životinja postoji riječ za psa. Stočarski rječnik tek je potencijalno naznačen, i to možda u ovčarstvu (*nuŋa 'vuna'), nika-ko u govedarstvu ili konjarstvu (nema riječi za goveda, a mongolski naziv za srednjo-azijskog divljeg konja – *Equus Przewalskii*, izveden je od altajske riječi za losa ili jelena). Nazivi za svinju odnose se jamačno na divlje vrste! Što se tiče dva-tri naziva za mlade životinje, teško je reći ulaze li u stočarsko ili u lovačko nazivlje (jer i lovci vole goniti mladu, slabiju i ukusniju lovinu). Slično tome, unatoč mnogo naziva za trave, bobice, luk i voće, malo je toga što bi potvrdilo prijelaz sa sakupljanja biljne hrane na sadnju i zemljoradnju. Postoji samo jedan altajski izraz za 'travu/žitaricu' – koji je poslije dao turski naziv za proso. Od domaćih radinosti naznačena je priprema kože (ili krzna), pletenje granja ili pruca (za ribarske vršce?), gradnja nastambi pa i ograđenih naselja. Riječi za glačanje i bušenje mogu se odnositi na neku industriju obrade kamena. Nema riječi za kovine! Inače u društvenim odnosima izgleda da je prevladavalo rodovsko načelo, ali više rodbinsko ili obiteljsko nego rodovsko u širem smislu. Postoje stanoviti pokazatelji o patrijarhalnom poretku (*edin 'domaćin, muž'),

⁵ Najstariji tekst na korejskom jeziku jest zbornik pjesama *Silla hyangga* (»Pjesme o domovini«), koji se datira između 579. i 632. godine. Japanska pismenost počinje poslije, oko 712., s pojavom djela *Kodžiki* (古事記, »Zapisi o drevnim stvarima«). U »užem« altajskom krugu treba spomenuti »orhonsko-jenisejske« natpise na staroturkskom govoru, koji također datiraju iz 8. stoljeća, iako možda »odražavaju stanje« u jeziku između 6. i 8. stoljeća n.e. (v. Насилов, 1960: 5). Dodajmo da je prvu sustavnu analizu tih natpisa dao Phillip Johan von Strahlenberg (1676–1748), u radu iz 1730. (Баскаков, 1960: 10; Насилов, 1960: 8). Teže je utvrditi prve mongolske i tunguške jezične tragove, jer se dio moguće građe još ne može pročitati (primjerice, tekstovi na kidanskom pismu). Stoga se prvim *sigurnim* mongolskim tekstom može smatrati jedino »Tajna povijest Mongola«, zapisana oko 1240. u kineskoj grafiji (kin. naslov 元朝秘史, *Yuán cháo bì shǐ*, dosl. »Tajna povijest dinastije Yuan«). Slično tome, za tunguški (mandžurski) govor najstarije su *čitljive* potvrde tek džurčenski zapisi iz 14. stoljeća, s time da za sibirске tunguške jezike nema podataka sve do 19. stoljeća.

⁶ Radi usporedbe, G. Jucquois izračunao je da indoevropskom prajezik ima oko 2.000 korijena, bez zamjeničkih i opomatorjskih (v. Герценберг, 1972: 129).

u kojem je (osim spola) životna dob bila ključna u određivanju položaja pojedinca u društvu. Zanimljivo je da se među altajskim primjerima nalazi i naziv za stranca ili tuđina, koji zacijelo ulazi u ratnički leksik (usp. *dagu ‘stranac, tuđin’ i **dagi-* ‘zavajati’ > mong. *dajin ‘rat’, tur. *jagi-* ‘rat, neprijatelj’). Ratovanje je očito bilo poznato »altajskom društvu«, o čemu svjedoče još i glagolski korijeni za pojmove borbe i napada. No kao što nema naznaka o tehničkom inventaru u lovu, nema ni naziva za oružje. Također među zanimljivim društvenim pokazateljima spomenimo opću altajsku riječ za ‘proročanski san (= snoviđenje)’ (**t’ölki*) i glagolski korijen za obredne (kultne) radnje (**t’ap’ki*), po svojoj prilici u nekom šamanističkom sklopu.⁷

Osobito pozornost zaslužuju i prajezični ekološki pokazatelji, jer upravo oni mogu, eventualno, dati kakve naputke o prostornom smještaju »pradomovine« dotičnih jezičnih skupina. Ali, nažalost, u užem izboru altajskih rekonstrukcija moramo dosta toga pretpostaviti. Ipak, sudeći prema životinjskim vrstama za koje postoje nazivi u općem leksiku, jasno je da su preci Altajaca živjeli u razmjerno šumovitu krajoliku, gdje je bilo i vodenih toka ili jezera, a vjerojatno i većih livada ili travnjaka. No gotovo sve naznačene životinjske vrste, uključujući i ptice, imaju staništa na golemom području sjeverne Evrazije, što znatno otežava analizu. Jedino riječ za svinju ukazuje, čini se, na umjereniji krajolik vlažnih šuma ili šumaraka. Samo nazivlje za biljni svijet – iako oskudno i višeznačno – također upućuje uglavnom na klimatski umjerenije krajeve. Tu su tisa i vrba (iva ili rakita), glog, orah, divlja trešnja i neka druga divlja voćka, pa čak i vinova loza (grožde). Osim toga, ima naziva za livadsko raslinje, grmlje i razne niske biljke (ili njihove plodove). Naprotiv, riječi za neživu prirodu vrlo je malo. Jedan korijen mogao bi označavati ‘lošu zemlju’ – pješčaru, slanjaču ili močvaru, a postoje izrazi za sol, kamen i otok. Klimatske prilike najslabije su označene – postoje jedino izrazi za svjetlost i toplinu! Ipak, iz tih indicija moglo bi se pretpostaviti da su jezični preci Altajaca, osim šuma i livada, poznavali i neke pustinje, kamenjare i slana jezera. Moglo bi se reći da *nisu živjeli* u krajevima s mnogo snijega i leda. Tek se u turskom i tunguškom protorječniku nalaze naznake o zamrznutoj kraju s povremenim burama ili mećavama. Također je znakovito – unatoč turskom mitu o podrijetlu na planini – da u užem popisu protoaltajskih leksema nema izraza za visoke gore! (za popis v. Дыбо, 1996: 4–15).

Premda bi veći izbor prajezičnih rekonstrukcija (manje »strog«) nedvojbeno dao drukčiju sliku o društvu i životnom prostoru prvih govornika altajskih jezika, radije ćemo ostati u okviru tih sigurnijih pokazatelja. Dakle, sažimajući sliku, protoaltajsku zajednicu mogli bismo zamisliti kao lovačko–ribarsko i sakupljačko društvo, koje je možda *u najboljem slučaju* držalo malu rogatu stoku i poznavalo vrlo rudimentarnu zemljoradnju (engl. *scratch farming*). Ni naznake o domaćim radinostima, o vođama, »ratovima« i religiji, ne ukazuju na složenije oblike društva. Ukrat-

⁷ Tunguška izvedenica **taxu-* tumači se kao ‘šamaniti’, a mong. **taji-* i tur. **tap-* kao ‘pokloniti se’ (Дыбо, 1996: 15). Usput dodajmo da se prototunguški naziv za šamana *kam dovodi u vezi sa stjap. *kamiy* ‘bogovi, preci’ (jap. *kami* 神) i stkorej. *kom* ‘boginja’ (Vovin, 1994: 384). Sâm naziv ‘šaman’ koji je ušao u opći etnološki pojmovnik, također se izvodi iz tunguških (sibirskotunguških) govora, no izvorno je označavao budističkog redovnika. Smatra se da je posredni oblik bio toh. *šaməne* od stind. *šramanaś* 𑖑𑖥𑖦𑖪𑖫𑖬 ‘budistički asket’ (v. Vasmer, 1987 IV: 401).

ko, prve altajske zajednice bile su zacijelo na stupnju razvitka na prijelazu iz mezolitika u neolitik, odnosno na »subneolitskom« stupnju razvitka. Inače, to što je općeuralska rekonstrukcija »tehnički« bogatija, dok je altajska nekako bliža prijelazu u neolitik, može biti odraz specifičnih ekoloških čimbenika. Uzevši u obzir ekološke indikacije, »pradomovinu« altajskih govora smjestili bismo u klimatski blažem i sunčanom kraju, možda omeđenu pustinjom i »lošom zemljom«, ali ipak sa šumama, livadama i vodenim tokovima. Taj se kraj vjerojatnije nalazio u nekom nizinskom predjelu, prije nego u brdovitom ili planinskom području.

U kontinentalnoj Aziji, prapovijesne kulture na opisanom razvojnom stupnju i ujedno u ekološki i topografski prihvatljivim predjelima mogu se naći na dva područja: a) *na istoku*, od srednjokineskih ravnica i Žute rijeke do Gobija i južne Mandžurije, i b) *na zapadu* u dijelu Turanske nizine oko Aralskog jezera. Prvo je područje mnogo prostranije glede dobrih životnih uvjeta – pogotovu jer je Gobijska pustinja nekad bila vlažnija nego danas. Taj se prostor također nadovezuje na krajeve u kojima se i danas govore altajski jezici, i isto tako daje nam najlakše objašnjenje za mongoloidni tip koji će prevagnuti u mnogih povijesnih i današnjih altajskogovornih populacija. Međutim, u prilog zapadne lokacije u Turaniji ili općenito oko Arala, izjasnio se nemalen broj znanstvenika, primjerice turkolog Karl Heinrich Menges (1908–1999) i istraživač povijesti japanskog jezika Roy Andrew Miller (1924–).

Menges je krenuo od nomadske predodžbe o altajskim narodima, tj. utvrdio je (uglavnom točno) da je povijest po prvi put upoznala Turke i uopće altajske narode kao pastirske nomade (1968: 11). Iz kineskih izvora zaključio je da su Turci »ili barem turske plemenske skupine« prvo živjeli na sjeveroistoku srednjoazijske stepe, »približno na sjeveru današnje Mongolije«, u kraju koji je smatrao »dijelom glavnog obitavališta ili područja tumaranja *svih drevnih altajskih naroda*« (Menges, 1868: 16–17, kurziv EH). Moramo napomenuti da je riječ ovdje o vrlo kasnom razdoblju (3–4. stoljeća n.e.), a iz analiza prajezika vidjeli smo da o stočarskim tumaranjima najranijih altajskogovornih naroda ne može biti govora. Međutim, završivši pregled povijesnih turskih seoba, Menges se vratio na pitanje altajske prapovijesti. Pretpostavio je da prije Turaka i Huna (koje je uvrstio u altajske narode) nijedan altajskogovorni narod nije pošao dalje na zapad od zemljopisne dužine 90°E, koja prolazi od jugozapadnih izdanaka Altaja do Lopskog jezera (Lob Nur) i gorja Kunlun. Zapadno od te crte smjestio je Irance, Skite i »druge nepoznate narode«, koji su, prema njemu: »razdvojili Uralce i Altajce jedne od drugih« (Menges, 1868: 56). Uralsko-altajske jezične veze bit će za Mengesa ključne! No prvo je opet prenio u prošlost sliku o pokretnom stepskom življu, zamislivši da je, prije raspada altajske jezgre na razne grane, izvorno područje »vjerojatno obuhvaćalo svu srednjoazijsku stepu«. Neovisno o problematičnosti te teze, Menges je ujedno (rekli bismo ispravno) odbacio zamisao da se altajska prajezgra razvila oko samog Altajskog ili Altajsko-sajanskog gorja. A onda ga je uralski trag doveo do rješenja. Naime, zaključio je da tumačenje uralsko-altajskih jezičnih veza – bilo prema teoriji o genetskom srodstvu, bilo prema postavci o starim jezičnim posuđenicama, uvijek zahtijeva neki dodirni prostor. I pošto su osim uralsko-altajskih veza postojali i tragovi o protoaltajskim doticajima s drevnim Indoevropljanima, pa čak i Dravidima, Menges se uvjerio da se prva altajska domovina

morala nalaziti na zapadu, ne na istoku (Menges, 1868: 57). Tako je i stigao do Turanije. Zatim, što se tiče početka na istoku, smatrao je vjerojatnim da su tek nakon velike »provale« indoevropskih seoba u drugom tisućljeću pr.n.e. (sic!), neke protoindoevropske i poslije protoindoiranske skupine potisnule altajskogovorne skupine s pontsko-kaspijskih, odnosno turanskih stepa, na visoravni Srednje Azije, kao što su možda ista zbivanja potaknula i zadnju protodravidsku najezdu na Indiju (Menges, 1868: 57–58).

Miller je prihvatio sličan zapadni smještaj altajske pradomovine kao i Menges, pa čak i ideju o stepskom okolišu (što je upitno), no za razliku od Mengesa koji je ipak prekasno datirao altajski pomak na istok, Miller je na temelju glotokronologije ponudio znatno stariju shemu, i to s naglaskom na japanski problem. Prema njemu, »protoaltajski« razvitak započeo je »prije mnogo tisuća godina«, negdje na stepama zapadnog Sibira (sic!), tj. između Kaspije i Altajskog gorja (dakle u Turaniji, EH). »Protozapadnoaltajski« krug zatim se odvojio od »protoistočnoaltajskog«. U prvom su krugu nastali turski i ini zapadnoaltajski jezici. Govornici istočnih protoaltajskih narječja dalje su se dijelili. Jedni su pošli na jugoistok, do mongolske stepe, gdje će se razviti protomongolski govori, a drugi na sjeveroistok, u istočnosibirske šume, gdje će se stvoriti prototunguška jezgra. Prototunguzi su naselili Mandžuriju, pradomovinu mandžurskih govora. Jedna srodna skupina navodno je nastavila put i stigla oko 4.000 pr.n.e. na Korejski poluotok. Miller je tvrdio da je u Koreji, oko 2600. pr.n.e., slijedila iduća dioba na »protopoluotočne« i »protoprimorske« govore (engl. *Proto-Peninsular* i *Proto-Pelagic*), od kojih su prvi postali osnovom korejskih, a drugi osnovom japanskih i rjukjuanskih narječja (jezik Ryūkyūanskih /Nanseiskih/ otoka razdvojiti će se od japanskoga sredinom naše ere). Sâm prijelaz na Japan mogao se dogoditi još dok je u Japanu trajala ranoneolitska kultura džōmon, ali jezični preci Japanaca ostali su ograničeni na područje otoka Kyushu sve do prijelaza iz stare u našu eru (Rouse, 1986: 77–80; usp. Дьяконова, 1989: 212).

Millerove zaključke u vezi s Japanom poslije je doradio arheolog Irving Rouse. Kao prvo, Rouse je datirao vrijeme prijelaza iz Koreje na Japan već oko 2500 pr.n.e., uz pretpostavku da su ljudi japanskog jezika (japansko-rjukjuanskog) naselili najprije samo sjeveroistočni dio otoka Kyushu, gdje su utjecali na stvaranje jedne osobite inačice džōmonske kulture. Mnogo su stoljeća ostali izolirani na tom području. Tek je od 300. pr.n.e., kad je ta lokalna džōmonska skupina prerasla u ranu kulturu Yayoi, koja u Japanu označuje i ulazak u brončano doba, navodno uslijedila ekspanzija: prvo u ostale dijelove Kyushua, a onda na otoke Honshu i Shikoku. No i prije dolaska iz Koreje, kao i tijekom idućih seoba, došlo je do znatnih izmjena u jeziku, kulturi i fizičkoantropološkom izgledu življa iz prvobitne altajske ili istočnoaltajske jezgre. Osim učinaka izolacije, najvažniji su bili odnosi s pražiteljima Japana – s precima naroda Ainu i, čini se, s nekim austronezijskim (malajopolinezijskim) populacijama. Prema Rouseu, potonje su mogle živjeti na Ryūkyūanskim otocima, koji tvore most između Japana i austronezijskoga područja Tajvana, dok pretke Ainua vjerojatno treba tražiti u džōmonidnim skupinama potisnutima na sjever iz središnjih planina Honsua u stoljećima nakon prvih prodora kulture Yayoi (v. 1986: 82–83; 102–105). Ipak, tomu moramo dodati da će ljetopisi spomenuti više etničkih skupina u drevnom Japanu – povjesničari obično (ne uvijek) poistovjećuju ljetopisno ime Emisi ili Ebisū

s precima Ainua; ljudi Kumaso – poslije nazvani Hayato, možda su bili austronezijskog podrijetla; a etnonimi Udzumo i Tenson eventualno se odnose na neke tunguskomandžurske skupine, ili na dio izvornih Protojapanaca (v. primjerice Дьяконова, 1989: 211–212).⁸ U krajnoj analizi, kako je naglasila Jelena Mihailovna Djakonova (1948–), povijesni Japanci potječu zapravo od svih tih plemena i naroda, iako im jezik vuče korijene (možda, EH) daleko sa zapada (Дьяконова, 1989: 212).⁹

Japanske seobe zacijelo su krajnji primjer, uvjetno rečeno, na »repu zbivanja« u altajskom sklopu, i to uz velike transformacije etnojezičnih skupina »na putu do odredišta«, i razne pojave jezične asimilacije i difuzije mimo samih fizičkih migracija. Stoga nije ni čudno zašto japanski problem izaziva vjerojatno najviše dvojbe unutar altajske teorije. Ali ukoliko iznijete teze stoje, postavka o prijelazu Protojapanaca u svoju otočnu domovinu oko 2500. pr.n.e. podudara se vremenski s razdobljem živahnih pokreta u Evraziji. Tu mislimo na najvjerojatnije datiranje toharskih pohoda, na uralske (ugrofske) seobe i/ili prožimanja, a također na nešto kasniju pojavu iranskih riječi u kineskom jeziku, možda baš preko altajskih posrednika. Neki lančani prijenos pritiska ili poticaja u smjeru zapad–istok izgleda očit, dašto uz povratne utjecaje. U tu sliku treba također uključiti opće promjene. Primjerice, suša je u trećem tisućljeću pr.n.e. zahvatila srednji pojas Evrazije, ubrzavši razvitak stočarstva i inih kulturnih prilagodbi, što će dovesti i do pojave prvih konjaničkih nomada. Isto tako, kovači bronce i naposljetku željeza počeli su djelovati među narodima središnje Evrazije. I premda će Japan upoznati obradu kovina tek mnogo kasnije, zbivanja na kontinentu morala su imati barem posredan odraz na naseljavanje otočja. Uostalom u Kini, zemlji iz koje će i pismenost stići u Japan, uvjeti za iskorak iz neolitika u šangovsko brončano doba sazreli su na prijelazu iz trećega u drugo tisućljeće stare ere.

S tim u vezi, dodajmo koju riječ o mogućnosti da se »kolijevka« altajskogovornih naroda nalazila zapravo na dijelu današnje Kine.¹⁰

⁸ Rouse daje i mišljenje nekih autora koji smatraju da Emisi (ili Ezo) nisu nužno morali biti preci Ainua, nego da su mogli biti i »japanoidne« populacije koje su zadržale stariji način života u graničnim područjima nakon što su japansku kulturu zahvatili kineski utjecaji (1986: 72). Ime Emisi, ili točnije Yemisi, osvjedočeno je već u najranijim japanskim izvorima, oko 720. n.e. Poslije je nastao kraći oblik Yezo ili Ezo (蝦夷). Staru potvrdu (oko 737. n.e.) ima i alternativni naziv Ebisu (夷)/Yebisu (< *Enpisu), koje se u današnjim rječnicima tumači kao 'barbarin, divljak, Ainu'. Što se tiče imena *Kumaso* i *Hayato*, moguće je da su se ipak odnosili na dva različita naroda – od kojih je prvi živio na jugu otoka Kyushu, a drugi na sjeveru. Kumaso je zapravo složenica, vjerojatno 'medvjedi okrug' (prema jap. *kuma* 熊, 'medvjed'), jer se narod smatrao grubim i žestokim poput medvjeda (v. Chamberlain, 1993: 25–26). Od jezika naroda Kumaso nije ostalo ništa, dok jedna od svega dvije riječi sačuvane iz hajatskog jezika upućuje na moguće malajopolinezijske podrijetlo (*pisi 'more', usp. malaj. *becing*) (Alexander Vovin, dopisi autoru 16.10.1996. i 1.11.1996). Isto tako, malo se zna o narodima Udzumo i Tenson, premda je zanimljivo primijetiti da potonji naziv, baš u istom obliku (jap. *tenson* 天孫), u današnjem jeziku znači 'sinovi/potomci bogova'.

⁹ Zanimljivo je da su neka novija lingvistička istraživanja postavila opću hipotezu po kojoj jezici s »otvorenim slogovima« (tj. sa slogovima koji završavaju samoglasnikom) redovito nastaju u uvjetima jezičnih i etničkih miješanja. Japanski je izrazit primjer takva jezika! Drugi su primjeri polinezijski i romanski govori, a također i praslavenski (Иванов, 1989: 26).

¹⁰ Alexander Vovin sa Sveučilišta na Havajima napisao je autoru ovih redaka da je Sergej Starostin prvi ukazao na mogućnost smještaja altajske pradomovine oko Žute rijeke. Ali Starostin je iznio tu ideju kao privatnu misao i još nije o tome ništa objavio. Vovin je inače sklon takvu gledištu. Prema njemu, indikativni su

Kako smo spomenuli, osim zapadne (turanske) alternative, podaci iz jezične analize dopuštaju teorijsko smještanje altajske »pradomovine« oko doline Žute rijeke, odnosno u šire područje između srednjokineskih ravnica, ruba Gobijske pustinje i južne Mandžurije. Prema tome, nije isključeno da su pražitelji sjeverne Kine govorili nekim protoaltajskim jezikom! No takvo je viđenje novo i zasad još nije izričito predstavljeno u znanstvenim raspravama. Doduše, Luigi Luca Cavalli-Sforza ustvrdio je da se sjeverni Kinezi genetski razlikuju od južnih Kineza, i da su zajedno s Tibetancima najbliži današnjim govornicima altajskih jezika (Cavalli-Sforza, Menozzi i Piazza, 1996: 231–232). Znači li to da su sjeverni Kinezi tek jezično asimilirani srodnici protoaltajskih populacija? Glavni je problem što bi smještanje predaka altajskogovornih naroda u drevnu kinesku zonu oko Žute rijeke narušilo poprilično sigurnu postavku o indigenom podrijetlu neolitskih Kineza. Inače, smatramo da bi se građa iz altajske jezične rekonstrukcije eventualno mogla povezati s mikrolitskim (»subneolitskim«) kompleksima iz sjevernokineske *gobijske kulture*, ali ne s pravom zemljoradničkom kulturom kakva će se razviti na prapornom tlu uz Žutu rijeku, tj. na matičnom prostoru buduće kineske civilizacije. Prostor gobijske kulture obuhvaćao je sav pojas od Xīnjiānga do Mandžurije, uključujući i predjele Ordosa, unutar sjevernog zavoja Žute rijeke. Međutim, upadljive arheološke podudarnosti s keljteminarskim arheološkim sklopom (oko Arala) – ako nisu tek izraz konvergencije na sličnom stupnju razvitka – vodile bi nas opet u Turan! Ipak, nema sumnje da su postojale i veze s kineskim neolitikom, te da su kineski neolitičari, prodirući prema Ordosu, djelomično potisnuli i asimilirali dio nositelja gobijske kulture. Prema jednom mišljenju, neka plemena protiv kojih će se Kinezi boriti u povijesnom razdoblju potekla su iz sredina povezanih s tom »mikrolitskom kulturom« (Průšek, 1971: 80).¹¹ O implikacijama prvih povijesnih izvora iz Kine reći ćemo nešto više u nastavku. U *krajnjoj liniji*, među tim pražiteljima moglo je biti i protoaltajskih skupina, ali isto tako i starijih plemena – bliskih srodnika neolitskih Kineza, pa i drugih ljudstava, recimo iz paleoazijske/paleosibirske skupine. Ipak, u nekom iskonskom obzoru mnogo prije pisanih izvora i prije početaka zemljoradnje, moguće je da su neki nekineski starosjedioci obitavali na čitavu području Žute rijeke i srednjokineske ravnice. Sinotibetski preci Kineza, stigavši valjda s juga, možda su jezično asimilirali i/ili djelomično potisnuli te ljude, usporedo s razvitkom neolitika.¹²

---

izrazi za pšenicu i kokoš u altajskom kulturnom rječniku, dok nazivi za majmuna i bambus upućuju na južniji kraj, ali ne na područje oko Aralskog jezera (iako je altajska riječ za bambus potvrđena samo u korejskom i japanskom primjeru, EH). Štoviše, pozivajući se na Starostinov rad, Vovin misli da je i starokineska riječ za pšenicu (*mr-k) možda altajskog podrijetla (usp. protojap. *munk, mandž. *muži*). U biti, mnogi sjeverni Kinezi bili bi potomci asimiliranih altajskogovornih populacija, među kojima je započeo neolitik Žute rijeke (Alexander Vovin, dopisi autoru 1.11.1996. i 21.1.1997).

¹¹ To još ne mora značiti da su ta plemena bila altajska (ili protoaltajska). Štoviše, Průšek, koji je iznio tu misao, čak se oštro protivio tezi o altajskoj pripadnosti inoetničnih plemena spomenutih u prvim kineskim povijesnim izvorima (v. 1971: 9–26).

¹² Premda se kineski neolitik u osnovi mora smatrati indigenom pojavom, doista postoje naznake o južnijim izvorima i o porastu sukoba usporedo s razvitkom neolitika uz Žutu rijeku. Potonje bi se moglo tumačiti kao znak populacijskih pritiska, uključujući i prodore na »teren« mogućih starosjedilaca.

Bez obzira na to gdje lociramo altajsku pradomovinu, po svemu sudeći raspad na glavne jezične grane umnogome je napredovao do sredine trećega tisućljeća pr.n.e. Na Dalekom istoku, pomorska je seoba odvojila protojapansku skupinu od protokorejske, s time da se izvorni korejsko-japanski sklop morao već odavno udaljiti od tunguške, mongolske i turske skupine. Što se tiče odnosa između potonjih triju altajskih grana, Menges je smatrao da su tunguški govori općenito arhaičniji od mongolskih, dok su mongolski, sa svoje strane, arhaičniji od turskih (1968: 57). Turska je grana, prema tome, najmlađi član altajske porodice, ili točnije rečeno, u njoj ima najviše razlika. Ali prema gledištu koje je zastupao ruski turkolog Nikolaj Aleksandrovič Baskakov (1905–1996), tijekom »altajske epohe«, prototurski govori razvijali su se zajedno s mongolskom jezgrom, nakon ranijeg odjeljivanja od tunguške skupine (Баскаков, 1960: 28–32). Ipak, tu shemu otežavaju, s jedne strane, zajedničke strukturne i glasovne tvorbe u mongolskih i tunguških jezika (Vovin, 1999: 193), a s druge strane neke uže tursko-tunguške leksičke veze (v. Дыбо, 1996: 4–15). Doduše, te tursko-tunguške veze mogu biti ostaci prarodstva koji su nestali u mongolskom jezičnom krugu, a moguće je isto tako pomisliti na naknadne odnose turskih govora s tunguškima i/ili na opći utjecaj paleosibirskih supstrata nakon proširenja turske (i očito tunguške) jezgre uz južne granice Sibira. Uostalom, znanstvenici su također ukazali na davne veze altajske porodice u *cjelini* s nekim paleosibirskim odnosno paleoazijskim jezicima, pogotovu s nivškim jezikom u primorju istočnog Sibira i ainskim na Japanu. Inače, postoje razlike u procjeni vremena kad se prototurska, odnosno praturška jezgra konačno oblikovala. Baskakov, primjerice, vodio je opću »altajsku epohu« sve do 3. stoljeća pr.n.e., nakon čega u njegovoj shemi slijedi početak »hunske epohe« u razvitku turskih jezika (Баскаков, 1960: 28, 32; 1990: 75).¹³ Drugi su autori datirali izdvajanje praturških (ili prototurskih) skupina oko 2000 pr.n.e. (usp. Juhasz, 1985: 15). Prema našem mišljenju, *konačno* oblikovanje prvotne turske jezgre najvjerojatnije je u kakvom odnosu s razmjerno intenzivnim zbivanjima koja su zahvatila krajeve na širem razmeđu Srednje Azije i Sibira negdje na prijelazu iz drugoga u posljednje tisućljeće stare ere, a koja su, čini se, odjeknula također u drevnokineskim izvorima.

Moglo bi se reći da se vraćamo gotovo u mitski prostor. Naime, iako je za cijelo isključeno da je polazna altajska (etno)jezična skupina nastala uz gorje po kojemu je dobila ime, u turskom slučaju to je čak *djelomično* moguće. Drevni turski toponimi doista se nalaze blizu Altaja (u zapadnoj Mongoliji i Džungariji), s time da postoje naznake da se turski prostor, vjerojatno nešto poslije, proširio istočno sve do gorja Hinggana na sjeveroistoku Kine. Dodajmo da su (proto)mongolski toponimi rasprostranjeni južno od turskih, i to poprilično daleko prema jugu – od gornjeg toka Žute rijeke i Yangzija do Plavog jezera (= Koko Nur, kin. Qīnghǎi) u

¹³ Istina, u kasnijem radu Baskakov je ostao neodređeniji glede konca »altajske epohe«. Štoviše, prema njemu, još je u altajskom razdoblju došlo do »konsolidacije i izdvajanja turskih naroda iz sastava altajske porodice« – koju je sada, doduše, zamišljavao u širem obuhvatu, dakle s dodatkom korejskoga i japanskog jezika (Баскаков, 1990: 75). To se, donekle, slaže s jednim Vovinovim komentarom. Vovin je, naime, smatrao da ima dobre osnove pretpostaviti neku mongolsko-tungušku, pa i japansko-korejsku jezičnu zajednicu nakon raspada altajske cjeline, ali da se turska skupina vjerojatno izdvojila u razmjerno davnoj fazi (1999: 193).

Tibetu, pa čak do Himalaja! Stari tunguški nazivi, što je i razumljivo, nalaze se sjeverno od crte između rijeke Selenge u Mongoliji (s područjem oko Bajkala, EH) i sjeveroistočne Kine, odnosno povijesne Mandžurije (v. Викторова, 1980: 79–81; Кляшторный, Савинов, 1990: 98; Matuz, 1992: 14).

Kineski izvori

Osobitu pozornost vrijedi obratiti drevnokineskim povijesnim izvorima. U njima, uz ostalo, nalazimo i imena mnogih stranih naroda koji su živjeli u sjeveroistočnoj Evraziji, od kojih su neki, *možda*, pripadali altajskim skupinama. Najstariji takvi izvori, gatareljski natpisi na kornjačjim oklopima i životinjskim plečkama (kin. *jiāgǔwén* 甲骨文), potječu s konca razdoblja Shāng (13–12. stoljeće pr.n.e.). A pošto je jedno od glavnih tema gatanja bilo žrtvovanje ratnih zarobljenika, ukupno se u toj građi našlo preko pedesetak imena narodâ protiv kojih su Šangovci ratovali (Крюков, 1970: 35, 37). Istina, ti su natpisi obično šturi i nedorečeni. Opširniji podaci o povijesti dinastije Shāng (商) i o »polupovijesnom« dobu Xià (夏; 3–2. tisućljeće pr. n.e.) nalaze su u izvorima iz vremena idućih dinastija – Zhōu (周), Qín (秦) i starije dinastije Hàn (漢). Uz epigrafsku građu (poglavito natpisa na brončanim posudama), od početka razdoblja Zhōu datiraju klasična djela poput *Knjige zapisa*, *Pjesmarice* i *Knjige promjena*. Čini se da su malo poslije nastali prvi pravi ljetopisi, a zatim i *Knjiga planina i mora*, prepuna čudovitih podataka o stranim i dalekim narodima.¹⁴ Doduše, za razliku od gatareljskih natpisa i arheološki utvrđene epigrafike, znatan dio knjižne materije doživio je ne samo prerade u prijepisu nego i opću pomutnju zbog epizode »spaljivanja knjiga« u 3. stoljeću pr.n.e. No iz spašenih ili obnovljenih ljetopisa, iz mitološke predaje i mlađih komentara, ipak se dobiva stanovit uvid u etnički raznolik svijet koji je okruživao drevnu Kinu.

Kineski pogled na strane narode zanimljiv je također jer odražava, dakako, sam kineski razvitak, koji je još od vremena šangovskih gatareljskih natpisa dobio, čini se, »centrističke« naglaske.

Prihvatimo li analizu koju je dao Mihail Vasiljevič Krjukov (1932–), već u vrijeme gatareljskih natpisa starokineski svjetonazor polazio je od zamisli o jednom

¹⁴ Smatra se da su stariji dijelovi *Knjige zapisa* – *Shījīng* (詩經, od *shū* 詩, 'zapis, pismo, dokument' + *jīng* 經, 'svitak tkanine, knjiga') nastali između 11. i 7. stoljeća stare ere. Negdje u to doba nastala je i *Pjesmarica*, *Shījīng* (詩經, *shī* 詩, 'stih, pjesma'), dok se *Knjiga promjena*, *Yījīng* (易經, *yì* 易 'mijena, promjena'), datira u užem razdoblju između 10. i 8. stoljeća stare ere. Redakcija tih djela pripisuje se Konfuciju. Riječ je o skupini temeljnih konfucijskih klasika, u koju ulazi još i ljetopis *Proljeća i jeseni*, *Chūnqiū* (春秋), koji pokriva godine od 722. do 481. pr.n.e., i mlađi *Kanon o obredima* – *Lǐjī* (禮記, < *lǐ* 禮 'obred' + *jī* 基, 'temelj, načelo'), iz 4. do 1. stoljeća stare ere. Iako je ljetopis *Proljeća i jeseni* najstarija očuvana kineska kronika, sudeći prema podacima uključenima u mlade izvore, čini se da je ljetopisna tradicija započela u 9. stoljeću stare ere (Gernet, 1990: 85). U svim tim radovima mogu se naći sporadični osvrti na razne strane narode. S druge strane, *Knjiga planina i mora*, *Shānhǎijīng* (山海經), uglavnom obrađuje tu tematiku (premda u mitskom okviru). Njezin najstariji i zapravo središnji dio datira iz 8–7. stoljeća pr.n.e., a najmlađi dijelovi od početka vladavine Hana (3–2. stoljeće pr.n.e.) (Yuan, 1987: 17). Tematika se često odnosi na zgrade iz doba kada su, prema predaji, živjeli Shén Nóng (神農) ili Yándì (炎帝), Žuti Car (= Huángdì 黃帝) i drugi mitski likovi, a osobito na daleka putovanja među narodima svijeta na koja je pošao car Yǔ (禹), ukrotitelj »velikog potopa« i legendarni osnivač dinastije Xià. Razumije se da su u konačni sastav ušli sadržaji iz raznih povijesnih vremena.

središnjem prostoru, »velikom gradu Shāng« (*dà yì shāng* 大邑商), u njedrištu četiri skupina podložnih »zemlja« (*tǔ* 土), određenih prema glavnim pravcima svijeta. Oko njih se nalazio vanjski prsten tuđinskih i nepokorenih naroda, koje su Šangovci označavali tako što bi uz njihove etnonime dodavali riječ »pleme«, kin. *fāng* (dodajmo da u današnjem kineskom jeziku izraz *fāng* 方 znači 'kvadrat, smjer/strana, daleka zemlja', EH). Što se tiče samih etnonima, barem onih koji se mogu razgonetnuti, često se radilo o nazivu iz biljnoga ili životinjskog svijeta, kao u primjerima Múfāng 'pleme drveta', Hūfāng 'pleme tigra', Lóngfāng 'pleme zmaja', Cháifāng (< *chái* 豺 'čagalj') ili Mǎfāng (< *mǎ* 馬 'konj'). No katkad se etnonimska oznaka odnosila na izgled ili na običaje tuđinâ. Izvorni piktogram Xīfāng prikazivao je osobu s kosom u pletenicama (X), a Méifāng glavu čovjeka s kapom i raspuštenom kosom (M). Prema Krjukovu, etnonimi prve vrste (bilje, životinje) možda su totemske predodžbe, te »u krajnjoj mjeri« mogu potjecati od samonaziva (autoetnonima) dotičnih naroda, za razliku od primjera poput Xīfāng i Méifāng, koji su jamačno odražavali starokineska viđenja pojedinih stranih naroda, i zacijelo nisu bili samonazivi (v. Крюков, 1970: 36–38; Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 268–269).

S time se možemo načelno složiti. Međutim, ako su etnonimi (ujetno rečeno) prve vrste doista nastali od »totemskih« samonaziva tuđinskih naroda, Šangovci su ih preveli na svoj jezik, pod pretpostavkom da je postojala neka razlika u govoru. S druge strane, nije isključeno da se i u tim slučajevima radi o kineskim viđenjima. Naziv Múfāng podsjeća na oznaku prema kraju obitavanja, na pleme u »podrvljenom« (šumskom) krajoliku.¹⁵ Kinesko shvaćanje čini se mogućim i u nazivlju tigrovskih, zmajevskih i inih plemena prozvanih po opasnim zvijerima. Je li riječ o isticanju snage ili ratobornosti tih naroda? Tako nešto osvjedočeno je u drugim drevnim kulturama. Doduše, u kineskom svjetonazoru postojala je i osobita simbolika životinja. Tigar, točnije bijeli tigar (*báihǔ* 白虎), bio je »duh čuvar« zapada, kao što je modrozeleni zmaj (*cānglóng* 蒼龍) postao zaštitnikom istoka. »Duh čuvar« juga bila je purpurna/tamnocrvena ptica (*zǐniǎo* 紫鳥), a sjever je štitila crna kornjača obavijana crnom zmijom, sa zagonetnim nazivom »tamni ratnik« (*xuángwǔ* 玄武). Tamna zmija općenito je asocirala na sjever (Евсрюков, 1985: 99–100; Yuan, 1987: 375). Ima razloga smatrati da je životinjska simbolika odavno ušla u kinesku kulturu, s time da shema boja koja se ovdje rabi odgovara praksi označavanja glavnih strana svijeta u mnogih evrazijskih naroda.¹⁶ Ipak, prihvaćamo mogućnost da se krajnji izvor tih životinjskih simbola nalazi u nekom etničko-totemskom sklopu. Isto objašnjenje može se

¹⁵ Najbližu usporedbu nalazimo u evropskom srednjovjekovlju. Zapadnogotski etnonim, u latinskom zapisu *Thervingi*, izvodi se od pragerm. *terwam 'drvo'. Slične primjere vidimo u istočnoslavenskom plemenu *Derevljani*.

¹⁶ Osim u kineskom (sinotibetskom) sklopu, simbolika boja za kardinalne pravce tipična je za turske, mongolske i druge evrazijske narode. U toj shemi sjever je najčešće crn, jug crven, zapad bijel i istok plav ili zelen. Iako su neke indoevropske skupine usvojile istu ili sličnu shemu, obilježavanje istoka plavom bojom, dakle bojom mora, moglo bi značiti da je model nastao u kraju gdje se more (Tihi ocean!) nalazi na istoku. I u američkih Indijanaca postojala je simbolika boja za strane svijeta, ali drukčija i neujednačeno među različitim narodima – kod Čerokija, primjerice, odnos boja i pravaca bio je okrenut 90° na lijevo u odnosu na evrazijske modele (plavo = sjever, bijelo = jug, crveno = istok, crno = zapad), a slično je i kod Maja.

dati i za 'pleme čaglja' – Cháifāng, premda postoje indikacije iz mladih kineskih izvora da je barem tu riječ o prezrivom imenu kojim su Kinezi prozvali neko nasrtljivo strano pleme ili plemensku skupinu.

Primjer Mǎfāng, 'pleme konja', možda ima drugo objašnjenje. Uz ideju o plemenu s konjskim totemom (što ostaje moguće), mogli bismo pomisliti na narod koji se bavio uzgojem konja, ili na 'konjanike'. Inače Krjukov je u totemsku skupinu uvrstio i etnonim Qiāng (羌), koji se pisao znakom za ovna (羊) zajedno sa znakom za čovjeka (儿) (Крюков, 1970: 37–38). Starokineski izgovor bio je vjerojatno *khjāng*, što nije daleko od riječi za ovna: stkin. *gǎng* > kin. *yáng* 'ovca' (v. ЯХОНТОВ, 1965: 30). I doista, neki su autori iz toga zaključili da su se Qiāng bavili ovčarstvom. Ali u gatateljskim natpisima nalaze se izrazi *mǎ qiāng* 馬羌 (novokineski izgovor, EH), 'konjski Qiāng' ili 'Qiāng s konjima', i *duō mǎ qiāng* 多馬羌, 'Qiāng s mnogim konjima' ili 'mnogobrojni Qiāng s konjima' (Průšek, 1971: 39; Крюков, 1973: 90). Znači li to da se 'narod ovčara' počeo baviti konjarstvom? Možda! Ipak, Krjukov je tvrdio da sami Qiāng nisu znali uzgajati konje. Šangovci su navodno uzimali danak u konjima od zapadnih i sjeverozapadnih naroda za potrebe svojih bojnih kola (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 175). Dakle, jesu li Qiāng, u nekom podaničkom odnosu, posredovali u toj dobavi konja? Važno je što se etničko ime tu pojavljuje bez dodatka *fāng*, iako je oblik Qiāngfāng također osvjedočen u natpisima. Sukladno Krjukovljevu tumačenju, to je pokazatelj da su Šangovci, u danom trenutku, pokorili taj narod, koji je time prešao iz pojmovnog kruga vanjskih »plemena« u bliži prostor Shāngu podložnih zemalja (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 269–270). Doduše, svojedobno su Šangovci najviše i najžešće ratovali baš s Qiāngima. Zacijelo iz tog razloga, kako je istaknuo Jaroslav Průšek (1906–1980), etnonim Qiāng poprimio je opće značenje 'barbar' odnosno, za već podređene ljude, ili pak 'rob' ili 'kmet'. U natpisima se mnogo govori o lovu na odbjegle skupine Qiāngovaca, na način koji je Průšek usporedio s »lovom na divlje životinje«. Štoviše, izgleda da su Šangovci neko vrijeme rabili etnonim *Qiāng* i kao opći naziv za sve ljudske žrtve! (Průšek, 1971: 38–40)

Povijesno gledano, ratovi Šangovaca s vanjskim narodima bili su osobito učestali za vladavine Wǔdīng (kraj 13. / početak 12. stoljeća stare ere). Bilo je to vrijeme velike ekspanzije Shānga, unatoč suprotnom dojmu da su tuđa »plemena« odjednom nasrnula iz svih pravaca. Primjerice, u jednom tadašnjem natpisu, gatatelj kaže: »Tǔfāng napadaju naše istočne zemlje, uništavaju dva grada; Gōngfāng upadaju u polja naših zapadnih zemalja.«¹⁷ Ali Tǔfāng se više neće spominjati poslije vladavine Wǔdīng, a sudeći prema vrlo malenu broju vojnika poslanih protiv njih, ni Tǔfāng ni Gōngfāng nisu znatnije ugrožavali Šangovce. Za nas je ipak zanimljivo što su istraživači smjestili podrijetlo tih dvaju naroda daleko na sjeveru, uz Ordos ili na razmeđu Unutarnje Mongolije i sjevernokineskih pokrajina Shaanxi i Shānxi. Za same Kineze, mnogo važnija bila je careva pobjeda nad drugim sjevernim narodom – Guǐfāng, koji je možda živio u Ordosu ili u sjevernom Shaanxiu. Sjećanje na tu zgodu sačuvano je

¹⁷ Ime drugoga plemena nije posve sigurno. Krjukov je tumačio šangovski znak 4 kao izvorni oblik za K, što je zatim pročitao kao ideogram 工 = *gōng* (Крюков, 1973: 113–114, 119). Kineski znanstvenik Wu Ze predložio je čitanje prema ideogramu 苦 = *kǔ* (v. Průšek, 1971: 36, bilj. 9).

u heksagramima glasovite *Knjige promjena*.¹⁸ Od Wǔdīngova vremena nadalje imamo također vijesti o ratovima s Qiāngima i o pokoravanju nekih njihovih skupina. Kako se čini, zemlja Qiānga nalazila se zapadno od šangovske države, dalje od rijeke Qí, ili oko zavoja Žute rijeke kod njezina sastava s rijekom Wèi. Toponima sa sadržajem Qiāng ima u pokrajinama Shaanxi i Gānsù. U natpisima se susreće još i izraz »sjeverni Qiāng«, no to već može biti uporaba imena u općem smislu »sjeverni barbari«. Inače, smatra se da su Qiāng imali bliske veze ili čak zajedničko podrijetlo s ljudima Zhōu (周), idućim vladarima drevne Kine, čije se domovina nalazila uzvodno na rijeci Wèi u jugozapadnom Shaanxiu. Kad se prvi put spominju u izvorima, Zhōu su ratovali sa »Psimama«, tj. s etnijom Quǎn (犬), koja je živjela njima u susjedstvu.¹⁹ Wǔdīng je uzeo jednu od svojih žena od Zhōua, a valjda im je nametnuo danak (u natpisu se to tvrdi). Kako je pretpostavio Průšek, moguće je da su na razvitak odnosa između Zhōua i Shānga utjecala suprotstavljena savezništva Zhōua s Qiāngima i Shānga s Qiānima. U svakom slučaju, Wǔdīngov unuk, Lǐnxīn, više će puta uspješno vojevati protiv Qiānga. Poslije će Wénwǔdīng (drugi dio 12. stoljeća pr.n.e.) nanijeti poraz Zhōuovcima. Taj je vladar ujedno ratovao protiv naroda koji se u izvorima naziva samo Fāng (što ne može biti puni etnonim), a njegov će se nasljednik Diyī žestoko boriti protiv Rénfānga i Yífānga. I pleme Rén ('ljudi?') navodno je živjelo uz rijeku Wèi, blizu Zhōua. Međutim, neki misle da se ovdje radi samo o drukčijem čitanju znaka Yí (夷) u imenu Yífāng, dosl. 'ljudi luka (strijelci)'.²⁰ Smatra se da su Šangovci, a poslije njih i Zhōuovci, rabili etnonim Yífāng za narod/narode na istoku ili jugoistoku, između donjeg toka Žute rijeke i doline rijeke Huái, na prostoru današnjih pokrajina Shāndōng, Ānhuī, Jiāngsū i (možda) Zhèjiāng (Průšek, 1971: 36–42, 61; Викторова, 1980: 116; Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 159, 164, 175–176, 187, 189, 270; Крюков, 1970: 36, 40).

Ne ulazeći u ostale pojedinosti, kažimo samo to da se posljednji šangovski poglavar, Díxīn, nalazio na istoku u pohodu na Yífāng, kad je na zapadu zhōuovski knez Fà – okupivši vojsku Zhōua, Qiānga i inih pretežito zapadnih naroda (navodno čak osam stotina plemena!) – poveo napad na grad Shāng. Díxīn je pokorio Yí-

¹⁸ U heksagramu 63 stoji redak: »Uzvišeni predak napadne Guǐfāng (gāozōng fǎ guǐfāng 高宗伐鬼方), poslije tri godine svlada [ih]; malovrijedni ljudi nisu za korist.« Izraz »malovrijedni ljudi« (xiǎorén 小人) jamačno odražava prezir prema tim neprijateljima. No u idućem retku ističe se da su bili svladani nakon tri godine iscrpljujuće borbe. Zatim, heksagram 64 opisuje pobjedu nad Guǐfāngima, kao »pravo djelo« (zhēnjī 真跡), koje je donijelo pobjedniku velika imanja za nagradu. Doslovce: »Pravim dijelom žalost mine, udarom poraziti Guǐfāng; tri su godine i nagrada njemu – velika zemljišta...« (Yījīng 63, 64). Průšek je smatrao da je pobjeda nad Guǐfāngima morala biti znakovita jer je sačuvana u *Knjizi promjena*, pa je stoga, u biti, jedini pravi povijesni događaj iz drevnosti o kojima govore klasični kineski izvori (1971: 61). Dodajmo da je ideogram kojim se pisalo ime guǐ (鬼) označavao u šangovskom vremenu 'duh mrtvac', kao što i danas može značiti 'duh, zloduh/đavao' (usp. i izraz za Evropljane iz novije kineske povijesti – yáng guǐ zǐ 洋鬼子, 'strani đavoli').

¹⁹ Šangovski znak za psa i za taj narod bio je isti. Novokinesko čitanje ideograma quǎn (犬) također doslovce znači 'pas'. Doduše, nije isključeno da se iza tog životinskog etnonima krije neko strano ime koje je bilo samo blisko po zvuku kineskoj riječi za psa. U zhōuovskom i kasnijem vremenu ime naroda koji je vjerojatno potekao od šangovskih Quǎna pisao se na različite načine, što možda svjedoči o improvizaciji prema etnonimu stranog podrijetla (usp. Průšek, 1971: 43).

²⁰ Ideogram yí – 夷, nastao je iz spoja znaka gōng 弓 'luk' i znaka rén 人 'čovjek, ljudi' (Harbaugh, 1998: 336).

fāng, ali je uskoro bio ubijen nakon pada prijestolnice i sloma šangovske vlasti. Knez Fà, poznatiji pod posmrtnim imenom »kralj Wū« (Wūwáng, 1027–1025. pr. n.e.), postao je prvim »sinom neba« (*tiān zǐ* 天子), drevnokineske dinastije Zhōu. Prema predaji, dio poraženih Šangovaca našao je utočište među sjevernim narodima, protiv kojih su se nekada borili njihovi preci (v. Gernet, 1990: 51–52; Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 187; Průšek, 1971: 62).

Zhōuovska pobjeda nad Šangovcima označit će prekretnicu ne samo u vlasti, nego i u etničkim odnosima oko drevne Kine, što se odrazilo također u nazivlju za inoetničke narode.

Wū je morao nastaviti ratove s Yífāngima i nekim drugim »plemenima« čija su imena poznata iz šangovskih natpisa.²¹ No stara šangovska oznaka *fāng* postupno je nestala. Za Yífāng, primjerice, epigrafi iz doba idućih dvaju vladara rabe samo oblik Yí, odnosno istočni Yí ili južni huáiski Yí. Inače, za južne narode poslije se uvrijedilo novo ime Mán (蠻). Ipak, Zhōuovci u početku nisu imali dodire s ljudima daleko na jugu i štoviše prvi trag naziva Mán pojavljuje se u 9. stoljeću pr.n.e. u kontekstu sjevernih napada na zhōuovsku prijestolnicu (str. 373, bilj. 26). Riječ je možda izvorno značila »nerazuman, divlji«, poput današnjih kineskih izraza *mán* ili *yěmán*.²² Međutim, slično će značenje poprimiti etnonim Yí, kao i etnička oznaka Róng (izg. 戎). I znak *róng* (戎) potvrđen je u šangovskim natpisima, premda je upitno je li već tada imao etnički naboj. Najčešće tumačenje izvodi ga iz pojma 'ratnički', u skladu s novokineskim čitanjem 'vojni, vojne stvari'.²³ Dakako, u razdoblju Zhōu *róng* postaje nazivom za mnoge etnije. Quāni, stari neprijatelji Zhōua, pojavit će se sada kao Quānróng, dok se bivša plemena Qiāng prepoznaju u imenu Jiāngróng (što je fonetski moguće i odgovara imenu roda Jiāng, 薑, koji je vladao među Qiāngima i navodno bio u srodstvu s vladajućim rodом Jī, 姬, u samih Zhōuovaca). Dodajmo da se *róng* često pojavljuje u spoju s općim odrednicama. Běiróng (北戎), »sjeverni Róng«, i Shānróng (山戎), »planinski Róng«, obitavali su u gorju sjeverno od Hébéia. Kao posljedica kasnijih seoba, južno od Žute rijeke, na zapadu Hénána, živjeli su »Róng iz [kraja] Lúhùn« (Lúhùn zhī Róng 陸渾之戎) i »Róng s rijeka Yī i Luò« (Yī Luò zhī Róng 伊洛之戎). No glavno područje naroda Rónga ostalo je u pokrajinama Shaanxi

²¹ Porazeni Šangovci utjecali su na te sukobe. Sin ubijenog Dixīna, iako ga je Wūwáng potvrdio kao podaničkog vladara u užem šangovskom području, podigao je pobunu uz pomoć Yífānga (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 187). Bit će da su izbjeglice iz redova poraženih Šangovaca djelovali također među sjevernim »plemenima«.

²² Mán (蠻), pročitano etimološki, daje sadržaj: 'nered (*liàn*) u zemlji zmija i kukaca (*hǔi chòng*)'. Znak za 'nered' u tom primjeru potječe od spoja *yán* (言) 'riječ/govor' i *sī* 'nit' (絲), tj. 'riječi zamršene kao niti', 'metež, nered' (Harbaugh, 1998: 180). Uzevši u obzir da se današnje kineske riječi *mán* i *yěmán* (野蠻) prevode kao 'divlji, barbarski', teorijski je moguće pomisliti na analogiju s grčkim i drugim shvaćanjima u kojima se »barbarstvo« povezuje s nerazumljivošću govora.

²³ Današnja riječ *róng* zadržala je i opće značenje 'vojska'. Njezin ideogram (戎) nastao je iz spoja znaka za »bodežnu sjekiru« ili koplje (kin. *gē*, 戈) i znaka za oklop (*jiǎ*, 甲) (Harbaugh, 1998: 265). Průšek, doduše, nije isključio ni izvorno etničko značenje, odnosno vezu s narodom koji se u izvorima naziva Rén (*sic*). Smatrao je da su Rén → Róng nekada bili susjedi Zhōua i da su Zhōuovci možda prenijeli njihovo ime na druge narode, kad su proširili svoju vlast sa zapada na istok (Průšek, 1971: 38, 210). Ipak, kako smo označili u tekstu, Rén je možda pogrešno čitanje ideograma Yí (v. bilj. 20).

i Gānsù. Tamošnje skupine »zapadnih Róngā« (Xīróng 西戎) zacijelo nisu bile srodne »sjevernim« ili »planinskim Róngima«, tim više što su između njih, u Ordosu i u susjednim krajevima, živjela plemena koja zhōuovski izvori nazivaju Dí (狄) i koja su tvorila zasebnu skupinu (sve iako ih neki izvori brkaju s Róngima). Prema analizi rodovskih imena, bit će da su Dí potekli od nekadašnjih Guǐfānga.²⁴ Zhōuovci će razlučivati dvije glavne skupine: »bijele Dí« (Báidí 白狄) između Ordosa i rijeke Fēn (汾), i »crvene Dí« (Chìdí 赤狄), koji su od 7. stoljeća pr.n.e. prodrli dalje na jugoistok, do kineskih ravnica. Izraz »bijeli Dí« najvjerojatnije se odnosi na zapadniji položaj prve skupine. Međutim, nije sigurno može li se naziv »crveni Dí« objasniti, prema simbolici boja i pravaca, u smislu »južni Dí«. Neki su autori smatrali da je riječ o vladarskom rodu, koji se možda odlikovao crvenom (ili šarenom) nošnjom, a drugi su čak pomislili na opis evropoidnih ljudi s ridom kosom! (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 176–183, 185–187, 189, 190–191, 270; Викторова, 1980: 117–118; Крюков, 1970: 39–40; Pulleyblank, 1995; Průšek, 1971: 19–24, 53–59, 61, 64, 65, 136–137, 152–153, 210, 219–220; Гумилев, 1959: 138–139)

Što se tiče kronologije sukoba i veza s tuđim narodima u zhōuovskom dobu, poslije ratova prvih vladara, vođenih po svoj prilici radi obrane ili učvršćivanja nove vlasti, čini se da je agresivniju politiku pokrenuo peti po redu, Mù (947–928. pr.n.e.). Oko njegova imena isplest će se mnoge legende. Protiv upozorenja svojih savjetnika, Mù je odlučio napasti Quǎnróng. U sukobu ih je pobijedio te, prema predaji, deportirao poraženi narod u »Tàiyuán (太原)«, vjerojatno između rijeka Jīng i Luò u Shaanxiu, sjeverno od zhōuovske prijestolnice Hào.²⁵ Prema drugim opisima, Mù i njegovi suvremenici ratovali su protiv naroda Róng i Dí. Sve su to, nažalost, mutni i nepouzdan podaci, dobiveni iz kasnijih izvora, no ima razloga za pretpostavku da su tadašnji zhōuovski napadi poremetili odnose u sjevernom zaleđu. Stotinjak godina poslije, zhōuovski vladar Xuān (827–782) naći će se pred silnom najezdom dotad nepoznata naroda Xiǎnyūn (猃狁), koji je napao prijestolnicu iz pravca između rijeka Jīng i Luò, dakle iz prostora kamo je Mù možda deportirao Quǎnróng.²⁶ O boju s Xiǎnyūnima govore tri epigrafa u bronci (dva iz pete i jedan iz dvanaeste godine vladavine Xuāna) i četiri spjeva iz *Pjesmarice*. Průšek je čak zaključio da nijedan događaj, osim pobjede Zhōua nad Shāngom, nije ostavio takav trag u starim izvorima kao njihov upad (1971: 119). I kad su Zhōuovci napokon odbili te neprijatelje (koji ubrzo nestaju s vidika), gotovu odmah su slijedili drugi naleti, počevši 794. pr.n.e. s napadom Běiróngā na kinesku državu Jīn (晉), uz donji tok rijeke Fēn. Pretrpjevši poraz,

²⁴ Sudeći prema zemljopisnom položaju, manje je vjerojatna teza o podrijetlu plemena Dí od Quǎna ili Quǎnróngā, iako je ideogram za njihovo ime (狄) nastao od prikaza psa s crvenim krznom (v. Harbaugh, 1998: 140). Inače, izgovor etnonima Dí u zhōuovsko vrijeme vjerojatno je bio *dejk (Pulleyblank, 1999: 40), ili *diek, *dik, možda i *glik (Scheussler, 1987: 120).

²⁵ Grad Hào nalazio se u dolini rijeke Wèi, blizu današnjeg Xi'ana. Spomenuta rijeka Luò jest lijevi/sjeverni pritok Wèia u Shaanxiu, a ne istoimeni desni/južni pritok Žute rijeke u Hénánu, oko kojeg su se naselili »Róng s rijeke Yī i Luò« (EH).

²⁶ U vezi s napadom Xiǎnyūna prvi se put u kineskim izvorima pojavljuje ime Mán, koje će se poslije prenijeti na južne »barbare«. S obzirom na smjer napada Xiǎnyūna, mlađi tekstovi uvrstit će ih u skupinu Róng (usp. Крюков, 1970: 40).

Běiróng su okrenuli svoju djelatnost u druge krajeve. U daljnjem tijeku zbivanja ponovno su se pokrenuli i Quǎnróng. Godine 771. pr.n.e., iskoristivši razdor među Zhōuovcima, »Pseći ratnici« i »zapadni Róng« (ili »zapadni Yí«) osvojili su i opljačkali stolni grad Hào. Tadašnji kralj Yōu (781–771) izgubio je život, a njegov sin Píng preselio je prijestolnicu na istok, u Luòyì (kod Luòyánga u Hénánu). Novonastali »istočni Zhōu« uspio je tako zadržati vrhovni »mandat neba« (*tiān mìng* 天命), iako je već u 7. stoljeću pr.n.e., stvarna vlast prešla u ruke vođa drugih kineskih država.²⁷ (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 168, 176, Průšek, 1971: 74–75, 119–126, 136–137; Gernet, 1990: 53).

Sima Qian (145–86. pr.n.e.), »otac kineske historiografije«, zapisat će da je Píng premjestio prijestolnicu na istok kako bi je zaštitio od »razbojničkih upada Róng« (Yuan, 1987: 356). Ali Píng je izabrao kraj u kojem su živjeli »Róng s rijeka Yī i Luò«. I oni će jednoga dana postati prijetnjom!²⁸ Dotad se bilježe razni sukobi kineskih država s narodima Dí, Běiróng, Shānróng i drugim Róngima. Quǎnróng se zadnji put pojavljuju kao napadači 660. ili 658. pr.n.e. No, prema jednom mišljenju, iz njihovih redova potekli su vladari države Qín (秦), koja se raširila na bivšem zapadnom području Zhōua i koja će imati ključnu ulogu u povijesti Kine. S druge strane, plemena Dí, nakon prvih vijesti o njima vezanih za kraj 8. stoljeća, prestali su djelovati do 662. pr.n.e. A zatim je slijedilo razdoblje svakogodišnjih dijskih napada. U to je vrijeme knez Huán (682–643 pr.n.e.), vladar istočne države Qí (齊), uz priznanje zhōuovskog »sina neba«, već postao prvim predvodnikom ('hegemonom', *bà* 霸) svekineskog saveza. Huán, i treći predvodnik, knez Wén od Jina (636–628), usvojili su parolu »otpor barbarima«, ali to nije prekinulo borbe i suparništva između samih kineskih država. Stoga su Dí napredovali prema jugu i jugoistoku, naseljavajući rubna područja uz dolinu Žute rijeke. Tek su na početku 6. stoljeća kneževi Jina napokon razbili Crvene Dí, što je dovelo do proširenja područja Jina. Međutim, pokoravanje Bijelih Dí bilo je teže. Iako su Jinovci 575. pr.n.e. podredili mnoge skupine Bijelih Dí, ta pobjeda nije bila potpuna. Izbile su pobune, a plemena dalje na sjeveru ostala su još dugo nepokorena. Osobit primjer bila je državica Xiānyú (鮮虞) ili Zhōngshān (中山 'Srednja Gora'), koju su Bijeli Dí utemeljili sjeverozapadno od Hébéia. Potkraj 5. stoljeća stare ere Zhōngshān je doživio poraz, te je morao priznati nadvlad države Wèi (魏), jedne od nasljednica Jina, no očuvao je velik stupanj samostalnosti sve do 296. pr.n.e., kad je napokon postao žrtvom ekspanzije države Zhào (趙). I dok je Zhào u 4–3. stoljeću stare ere, prodirao s istoka na sjeverozapad, do Unutarnje Mongolije, na zapadu se uzdizala država Qín. Oko gornjeg toka rijeka Jīng, vladari Qína

²⁷ U kineskoj historiografiji rano razdoblje Zhōua naziva se »zapadni Zhōu«, a iduće razdoblje, od preseljenja prijestolnice, zove se »istočni Zhōu«. Era »istočnog Zhōua« uključit će vrijeme »mnogih država« (= *lěiguó* 纒國; 8–6. st. stare ere – poznato također kao doba »proljeća i jeseni«, *chūnqiū* 春秋), i vrijeme »ratujućih država« (= *zhànguó* 戰國; 5 – kraj 3. stoljeća).

²⁸ Izvori kažu da je Píng oko nove prijestolnice naišao na ljude »koji nisu začeljavali svoju kosu i koji su žrtve prinostili u otvorenim poljima«. Průšek je mislio da je taj kraj bio namjerno izabran zbog saveza Zhōua s tim Róngima, navodnim potomcima Qiānga (Jiāngróng). U uzburkano vrijeme od sredine 7. stoljeća pr. n.e. »Róng s rijeka Yī i Luò« ozbiljno će ugroziti istočnozhōuovsku prijestolnicu (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 176; Průšek, 1971: 40–42).

će se sukobiti s ovdašnjim Róngima iz zemlje Yìqú (義渠). U daljnjem raspletu događaja kineska će povijest upoznati nove narode i etničke zajednice: Hú (胡), Xiōngnú (匈奴) i Yuèzhì (月氏).²⁹ (v. Průšek, 1971: 27, 46, 73, 137–208; Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 168, 176–183; Викторова, 1980: 118; Pulleyblank, 1999: 42–49)

Do vremena o kojem smo upravo govorili Kinezi su izgradili sliku o razlici između sebe i okolnih »barbara«. Neki misle da su u tome presudnu ulogu imali upravo napadi naroda Dí (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 280). Dakako, i prije i u vrijeme tih napada, etnokulturna granica između mnoštva kineskih država i susjednih stranih naroda bila je još pomična, s različitim prijelazima. No u završnici razdoblja Zhōu (»istočni Zhōu«), Kinezi su sebe počeli nazivati Xià ili Huáxià (華夏), prema imenu prve dinastije i u oprečju prema svim tuđim narodima.³⁰ I kao što su nekada Šangovci zamislili »veliki grad Shāng« u središtu podložnih zemalja, oko kojih su živjela nepokorena »plemena«, postupno je nastala nova predodžba o »središnjem carstvu« (中國), okruženom barbarima Yí na istoku, Mán na jugu, Róng na zapadu i Dí na sjeveru. Kad se ta slika konačno oblikovala, Kinezi su je dopunili zabilješkama o običajima svake skupine.³¹ Podaci o tetoviranju i skarifikaciji u istočnih odnosno južnih »barbara« i danas su možda zanimljivi za etnologe, dok se iz opisa zapadnih i sjevernih naroda stječe dojam o lovačkim plemenima, možda gorskim lovcima (odijevaju se u krzna, žive u zemunicama, neki ne jedu žitarice). Međutim, shema je sasvim sigurna šablonizirana. Općenito, Yí, Mán, Róng i Dí tvorili su *prvi krug* ili obruč izvanjskih naroda oko drevne Kine, koji su vjerojatno pokupili mnogo od ranokineske kulture. Žitelji »središnjeg carstva« napokon su probili taj obruč i upoznali razne narode iz *drugoga kruga*. To su bili Hú, Xiōngnú i Yuèzhì i drugi. Ali i u drugom krugu, kao u prvom, nastala je shematska slika. Kinezi će uopćiti prvo od tih imena, Hú, na sve »stepnjake–konjanike«, odnosno »barbare nomade« (v. Průšek, 1971: 223–224; Викторова, 1980: 119; Pulleyblank, 1999: 45). Stoga je morao nastati novi oblik Dōnghú (東胡), »istočni Hú«, vjerojatno radi razlikovanja izvornih Hú od naroda Xiōngnú, Yuèzhì i inih (usp. Pulleyblank, 1999: 45–46). Međutim, dalje i od tih naroda, u uvjetno rečeno *trećem* izvanjskom krugu,

²⁹ Naziv naroda Hú prvi se put spominje u vezi s jednom raspravom koja se održala 307. pr.n.e. na zhàoskom dvoru o pogodnostima prihvaćanju njihova načina odijevanja (= odjeću stepskih jahača) (Pulleyblank, 1999: 42). Prvi spomen etnonima Xiōngnú nalazi se u analima dinastije Qín u odnosu na ratna djelovanja 318. pr.n.e., u kojem su Xiōngnú bili saveznici Kineza. Doduše, postoji mogućnost da je riječ o naknadnoj interpolaciji u povijest Qína (Pulleyblank, 1999: 45–46). Teže je utvrditi kad se prvi put pojavljuje etnonim Yuèzhì. Osnovni oblik (月氏) susreće se tek u dijelu Sima Qiana u 2. stoljeću pr.n.e. No u izvorima iz 4/3. st. pr.n.e. nalaze se imena Yùshi/Yùzhi (禺氏), Niúzhì (牛氏) i Yùzhi (禺智) koji se možda odnose na taj narod (v. Průšek, 1971: 15).

³⁰ Ideogram za dinastiju Xià, 夏, značio je i »proljeće«, a takvo je značenje nekada imalo i Huà, 華 (Pulleyblank, 1999: 38). Prema tome, Huáxià (華夏) samo je pojačan etnonim »narod Xià«.

³¹ U *Kanonu o običajima* (v. str. 368, bilj. 14), koji je nastao u drugoj polovini prvoga tisućljeća pr.n.e., razlike su ovako skicirane: »Oni koji žive na istoku zovu se Yí; ne češljaju kosu i oslikavaju svoja tijela. Neki od njih ne rabe vatru u pripremi jela. Oni koji žive na jugu zovu se Mán; prave razreze na čelu i sjede prekrivenih nogu. Neki od njih ne rabe vatru u pripremi jela; oni koji žive na zapadu zovu se Róng; hodaju s raspuštenom kosom i odijevaju se u krzna. Neki od njih ne koriste žitarice u prehrani. Oni koji žive na sjeveru zovu se Dí. Odijevaju se u krzna i perje, žive u zemunicama. Neki od njih ne koriste žitarice u prehrani... Narodi pet zemalja [tj. »barbari« + Kinezi, EH] govore različite jezike i imaju različite sklonosti« (v. Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 275; Крюков, 1970: 39).

živjeli su ljudi o kojima drevnokineski izvori daju fantastične opise. Tu se uz »Sjeverno more« (pustinju ili stepu, EH) nalazila »Zmijska gora« – Shéshān (蛇山), a blizu nje planina Yōudū (黟都), »Prijestolnica tame«, gdje su sve ptice, zvijeri i zmije bile crne (znak sjevera!). S planine Yōudū pružao se pogled na »Zemlju velike tame« – Dàiyōguó (大黠國). Žitelji te zemlji bijahu goli. Stanovali su u mračnim spiljama i nikada nisu vidali sunce! A tu se nalazila i zemlja Dīnglíng (丁靈), gdje su ljudi tobože imali konjske noge, i zato su jurili stepom »brže od vjetra«, gađujući kao »guske na jesenjem nebu«. Predodžba o hitrim kentaurima (konjanicima) sasvim je jasna. Smatra se da je za Kineze riječ Dīnglíng označavala područja i narode uz Sajansko, odnosno Altajsko-sajansko gorje (v. Крюков, 1970: 39–43; Викторова, 1980: 116–120; Кляшторный, 1989: 243; Степугина, 1989с: 498; Yuan 1987: 194, 201–202, 334; Гумилев, 1960: 11–18, 37–41).

Rekli smo, starokineski opisi najdaljih naroda obiluju maštovitostima. U *Knjizi planina i mora* nalazimo bogatu zbirku divova i patuljaka, divljaka-ljudoždera, mudrih i blagih besmrtnika, narodâ s neobičnim brojem udova, glava ili očiju, katkad s krilima, često sa poluživotinjskim tijelima (osim kentaura, primjerice, psoglavi i svi-njoliki ljudi). Spomenuti su i narodi u kojih žive samo muškarci, ili samo žene, i, naravno, narodi različite kosmatosti tijela, i različite boje kože ili kose (za sažetak v. Yuan, 1987: 192–208, 330–338). Zanimljivo je da su čak i bliski stranci iz skupine Róng zamišljeni kao ljudi–čudovišta s tri roga na glavi! (Yuan, 1987: 202, 335). Očito se u tom slučaju već radi o širenju naziva na sve dalje skupine zapadnih stranaca, iako ima etnoloških primjer o kapama s tri toga među narodima u podnožju Himalaja. Inače, tek će neki od daljih naroda napokon dobiti i povijesnu obradu. Sima Qian spomenut će, primjerice, Dīnglíng. Naime, nakon opisa uspona Xiōngnúa pod vodstvom Moduna (Màodùn, *Bağatur, 209–174. pr.n.e.), zapisao je da je taj poletni stepski vođa porazio istočne Hú i Yuèzhije, pa zatim narode (ili »zemlje«) Xūnyù (薰育), Dīnglíng, Qūshè (屈射), Gékūn (隔昆), Xīnlí (堅昆). Doduše, taj se događaj zbio dosta kasno, u godini uspostave dinastije Hàn (漢), tj. 206. pr.n.e. (v. Sima Qian, *Shiji* 110).

Povezani svjetovi

Je li moguće točnije identificirati etnolingvističke razmjere naroda oko drevne Kine i, što nam je osobito važno, doznati nešto o širim migracijskim i etnogenetskim procesima u tom dijelu Azije? Dakako, bilo je različitih pokušaja, iako treba naglasiti da su kineski izvori često nedorečeni, uvelike i zbog same strukture pisma i fonologije jezika. Za prijenos glasova stranih etnonima mogli su se rabiti različiti ideogrami, katkad i vrlo sugestivno izabrani, no iako su sami ideogrami u pravilu potrajali sve do danas, nije lako rekonstruirati kako su u izvornim oblicima zvučala imena nekineskih naroda.³² Pa ipak, postoje jezični i ini pokazatelji, koji zajedno s

³² Etonim Xiōngnú, primjerice, pisao se 匈奴, što se moglo čitati također kao 'grudi/umovi robova' (*xiōng* 匈 'grudi, prsa, um, srce' + *nú* 奴 'rob') ili kao 'zli/nasilni robovi' (prvi znak 匈 ima korijen 凶 s istim današnjim izgovorom, *xiōng*, ali koji je značio 'nesretan, žestok, užasan, ubojit') (v. Harbaugh, 1998: 12). Inače, za izvorni naziv Pulleyblank je predložio *flōng-nah. U svakom slučaju, preko kineske recepcije etnonima vjerojatno su nastali oblici poput sogdačkog *Xwn* (poslije *Gwn*), pa zatim lat. *Chunni* i *Hunni*, grč. Χουνοι, Οὐννοι, Χουννί, perz. *Xiyōn*, skrt. *Hūna* (𑀘𑀓𑀭𑀯𑀭𑀯𑀢𑀺𑀓) i slično (v. Golden, 1992: 58).

podacima dobivenima iz arheologije, drugih povijesnih izvora i zemljopisa upućuju na stanovita rješenja.

Narod Qiāng protiv kojeg su još Šangovci ratovali obično se povezuje s tibeto-burmanskim skupinama što su nekada naseljavale gornje tokove Žute rijeke. Kasniji izvori (iz doba Hàna) smjestit će Qiāng, ili njihove srodnike, također daleko na jugozapadu, sve do zemlje Xīyè (西夜) južno od zemlje Suōjū (娑車). S druge strane, veza s ovčarstvom na koju upućuje kineski oblik njihova etnonima (str. 370), sugerirala je nekim istraživačima da bi se Qiāng mogli dovesti u kakav odnos s ovčarskim naglaskom i prodorom mongoloidnih skupina u nekadašnju južnosibirsku kulturu Karasuka, koja se pojavljuje više-manje u vrijeme uspona Shānga.³³ Drugim riječima, širenje Šangovaca potisnulo bi dio Qiānga i na sjeverozapad. U taj se kontekst uklapaju i predmeti iz materijalne kulture Karasuka, nalik na kineske predloške, pa i moguća posrednička uloga Qiānga u dobavi konja za šangovsku vojsku, možda od njima susjednih stepskih naroda (str. 370). Inače, smatra se da je u petom tisućljeću pr. n.e. dio Qiānga pošao na jugoistok, u smjeru Tibeta. Od tih kasnijih Qiānga, osim jezgre samih Tibetanaca, potekli bi i povijesni Tanguti, a među izravnijim potomcima Qiānga spominje se pleme Ngoloko, koje i danas čerğari po gorju Ambo i Boti, iako je usvojilo oblike zemljoradnje od drugih naroda koji su do početka n.e. naselili dolinu Brahmaputre. Razumije se – pošto se tibetoburmanska skupina uključuje i u širi sinotibetski sklop – ukoliko predložene identifikacije vrijede, Qiāng bi bili daljnji srodnici samih Kineza, s time da su u njihovoj etnogenezi mogle sudjelovati također druge populacije koje su nekada obitavale između gornjeg toka Žute rijeke i Srednje Azije – recimo preci ili ostaci jenisejskih naroda, pa i neke ranoaltajske skupine (v. Богословский, 1962: 21–22; Гумилев, 1967: 249; Jelisejev et al., 1972: 174; Průšek, 1971: 81–76, Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 178–179; Степугина, 1989: 174, 182–183; Gernet, 1990: 186, 354–355; Pulleyblank, 1996: 6)

Teže je utvrditi s kojim bismo etničkim odnosno etnolingvističkim skupinama mogli povezati narode Yí, Mán, Róng i Dí, tim više što su ti nazivi – kako smo napomenuli – poprimili opće značenje u drugom dijelu razdoblja Zhōu za označavanje istočnih, južnih, zapadnih i sjevernih »barbara«.

Postoji, međutim, velika suglasnost da se etnonim Yí prvotno odnosio na populacije austroazijskog ili austronezijskog govora na širem primorskom pojasu oko ušća Žute rijeke. Na austroazijsko podrijetlo i na daljnje srodstvo s jezicima sličnima vijetnamskomu upućuju toponimi u današnjim kineskim pokrajinama Shāndōng i Zhèjiāng, koji ne slijede slogovna pravila kineskoga jezika i među kojima se pojavljuju nazivi Yuè (越). To se ime rabilo za nekadašnju državu na jugu Kine, koju su Kinezi isključivali iz prvotne vizije »središnjega carstva«. Poslije se inačica Nán Yuè (南越), »Južni Yuè«, rabila za Vijetnam. Pulleyblank kaže da je i riječ *jiāng* (江)

³³ Riječ je o brončanodopskoj arheološkoj kulturi nazvanoj po nalazištu Karasuku, koja se raširila oko Minusinske kotline i uz gornji Jenisej u razdoblju između 1200. i 700. pr.n.e. Prema paleoantropološkim nalazima prijašnje stanovništvo na tom području imalo je uglavnom evropoidna obilježja, no u doba karasučke kulture primjećuje se prodor monoloidnih skupina (v. Phillips, 1966: 43; Juhasz, 1985: 106, 130–131, 142; Алексеев, Гохман, 1984, 38–39; Golden, 1992: 41).

‘rijeka’, pogotovu u nazivu Yangzija – Chángjiāng (長江), znamenite »Duge rijeke« središnje Kine, u srodstvu s vijetnamskim *sông* ‘rijeka’, monkmerskim *kruŋ* i drugim južnoazijskim kognatima (usp. ime sjevernije Žute rijeke u kojem se nalazi druga riječ – *hé* 河, EH) (v. Pulleyblank, 1996: 5–6; Pulleyblank, 1999: 39). Dakle, mogli bismo uvjetno prihvatiti tezu da je etnonim *Yí* u početku označavao ljude iz austroazijske skupine, koji su u davnini vjerojatno naselili istočnu obalu Kine i susjedne otoke. Uostalom, i danas su se austroazijski (austronezijski) jezici zadržali na Tajvanu, i to u razmjerno arhaičnu obliku (Ruhlen, 1994: 178–180). Ali u kasnijim tekstovima *Yí* ima drukčije značenje. Naime, Krjukov je primijetio da su Kinezi, šireći se na istok, napokon stigli do mora i asimilirali starosjedioce. Na istoku, nakon toga, više nisu živjeli njima tuđi ljudi, pa da bi održali cjelovitost svoje četverostrane podjele izvanjskih naroda, Kinezi su okrenuli istočnu stranu prema sjeveroistoku, u Mandžuriju, i prenijeli etnonim *Yí* na tamošnje narode (Крюков, 1970: 42). Jamačno je zbog te promjene nastao dopunski oblik *Dōngyí* (東夷), tj. »istočni *Yí*«. Dakle, u mlađim izvorima *Yí* označuje prethodnike Mandžuraca i Tunguza (Викторова, 1980: 120). Zacijelo se odnosio također na pretke Korejaca, koji su poslije ozbiljno tvrdili da su potekli od »istočnih strijelaca« (= *Dōngyí*, v. str. 371, bilj. 20). Nije sigurno jesu li još i Japanci ulazili u taj krug. Drevni Kinezi dugo vremena nisu poznavali Japan – a sa svoje strane, nakon što su usvojili kinesko pismo, Japanci su preuzeli znak 夷 (kin. *yí*, jap. *yi* i *ebisu*, usp. jap. *yiteki* 夷狄 < kin. *yí* 夷) za vlastite pojmove ‘divljak, barbar, tuđin’ (str. 365, bilj. 8). Sve u svemu, s obzirom na pomak u shemi, etnonim *Yí* ne može se povezati samo s jednim narodom ili arheološkom kulturom. Ipak, za ishodišni sklop, s dužnom mjerom opreza, moguće je pomisliti na različite neolitske ili kasnoneolitske kulture uz kinesku obalu (usp. Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 191). Za kasnije *Yí* i/ili *Dōngyí* problem je složeniji, ali i manje relevantan, jer je etnografski okvir već umjetno određen. No mogli bismo reći, reda radi, da bi daleke pretke tunguških naroda (i dijela protomongolskih) vjerojatno trebalo tražiti u sklopu glaskovske kulture istočno od Bajkala i uz doline Amura u drugom tisućljeću pr.n.e. (usp. Гумилев, 1960: 23–24, 32–35).

Etnonim *Mán* iz kineskih izvora također je više-manje umjetno određen, jer je tek naknadno poprimio značenje ‘barbari s Juga’ u starokineskom svjetonazoru. Gotovo nije moguće utvrditi na koji se narod prvotno odnosio. Sve što se može zaključiti jest da su Kinezi u drugom dijelu epohe Zhōu vidjeli južne narode kao strance (što je zanimljivo s obzirom na teze o mogućem južnom podrijetlu jezičnih predaka samih Kineza – v. Крюков et al., 1978: 147, 284–285). Prema zemljopisnoj logici, među tim južnim narodima zacijelo je bilo različitih austroazijskih populacija (ili austronezijskih), što bi dalo nazivu *Mán* sličan etnojezični sadržaj kao i *Yí*, a moguće je pomisliti i na pretke Taja. Poznato je, naime, da su Taji do vrlo kasno (u povijesnom pogledu) nastanjivali današnju jugozapadnu kinesku pokrajinu Yúnnán.³⁴

Bilo je više rasprava o identitetu izvornih naroda Róng i Dí.

U primjeru Róng sve se čini da je riječ o potomcima prijašnjih tibetoburman-
skih ili općenito sinotibetskih naroda uz gornji tok Žute rijeke, tj. najvjerojatnije o

³⁴ Prodori Taja iz Yunnana u Indokinu započeli su tek u 12. stoljeću n.e. i uhvatili maha u vrijeme mongolskih osvajanja u 13. stoljeću (za kraći opis – v. Jelisejev et al., 1972: 265, 266).

skupinama sličnima Qiāngima (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 178; Pulleyblank, 1999: 41). Ipak, Ljev Nikolajevič Gumiljov (1914–1992) tvrdio je da su Róng i Dí imali evropoidni izgled, pa ih je pokušao poistovjetiti s »ridokosim đavolima« s kojima se prema predaji još oko 2600. pr.n.e. borio Žuti Car (Гумилев, 1957: 138–139; Гумилев, 1960: 12). Očito je mislio na Toharce ili na druge Indoevropljane koji su doista prodrli daleko na istok. No takav zaključak, barem u slučaju Rónge, nije uvjerljiv. Dakako, u kasnije vrijeme, oznaka Róng mogla se odnositi *također* na neke evropoide, ali jedino nakon što je poprimila opće značenje »zapadni barbari« i kad je izvorni narod Róng zacijelo već nestao. Prije toga, kako se zna iz primjera Běiróng i Shānróng, naziv je mogao obuhvatiti i sjeverne odnosno sjeveroistočne narode, koji će se poslije nazvati »istočni Yí«.³⁵

Što se tiče etnonima *Dí*, Průšek je istaknuo da je, za razliku od Rónge, označavao jasnu etničku i/ili političku skupinu (1971: 210). Nerijetko se pokušalo tu skupinu povezati s altajskim i osobito s turskim žvljem, a prema jednom tumačenju, *Dí* su potekli iz općeg sklopa »skitskoga svijeta« (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 183–184, 280).³⁶ Nažalost, jezična građa koja bi riješila mnoge dileme, vrlo je oskudna. Sve što postoji je sam etnonim i nekoliko klanskih i inih naziva, premda činjenica da se etnonim u kineskim izvorima prenosi različito, govori o stranom podrijetlu.³⁷ Ipak, Průšek je usvojio tezu koju je prvi predložio Henri Maspéro (1883–1945), a to je da su *Dí* govorili jezikom koji je u daljnjem srodstvu s kineskim. Štoviše, zaključio je da su *Dí*, u krajnoj liniji, potekli iz sfere lokalnih neolitskih kultura sličnih tipu Yǎngsháo (仰韶) i Lóngshān (龍山). Drugim riječima, zaključio je su *Dí* i drevni Kinezi nastali iz međusobno srodnih temelja, i da su se jezično razlikovali od idućih skupina koji će dominirati sjeverom Kinom – i to osobito od naroda Xiōngnú (v. Průšek, 1971: 211, 212, 220, 222). A to bi ujedno značilo da su sve tri skupine – Kinezi, *Dí* i Róng – imali zajedničko (daleko) podrijetlo.

I Pulleyblank je odbacio teze o altajskom, turskom ili sličnom ishodištu ljudstva Róng i *Dí*, ali je zanimljivo da je – suprotno Průšekovu zaključku – povezao te narode s kasnijim Xiōngnú. Nakon analize izvora, utvrdio je da korijeni Xiōngnúa vode do plemena Róng iz Ordosa, točnije do Rónge iz zemlje Yìqú, koje je potkraj 3. stoljeća pr.n.e. pokorila država Qín (str. 374). Inače, poznatija povijest Xiōngnúa početak će tek 215. pr.n.e. nakon što ih je vojskovođa Qína, Méng Tían (u. 210. pr.n.e.), protjerao iz Ordosa. Dotad, pa zatim i na mongolskoj stepi, Xiōngnú su se preobrazili u tipični konjaničke nomade, pa se i na njih prenio naziv Hú. Pulleyblank je prihvatio pretpostavku da su Xiōngnú bili azijski prethodnici kasnijih Huna, koji će napokon stići i do Evrope, Irana i Indije, s time da su u etnogenezi kasnijih Huna djelovali i mnogi drugi narodi. No sudeći prema jezičnim pokazateljima, isključio je mogućnost

³⁵ Shānróng ili »planinski Rong« živjeli su u današnjoj pokrajini Hébéi (str. 372). Prema jednom mišljenju, moguće ih je povezati s bronzanodopskim kulturama s području sjeveroistočne Kine i Koreje, poglavito s »kulturom brončanih bodeža« koju su navodno razvili stanovnici drevnoga Čosena (Koreje) (v. Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 186–187).

³⁶ O tome bi, navodno, svjedočila »skitska trijada« u njihovoj materijalnoj kulturi – tj. osobit tip oružja, konjaničke opreme i umjetnosti (ponajprije »životinjski stil« ornamentike) (Крюков, Софронов, Чебоксаров, 1978: 184).

³⁷ Osim uobičajenog pisanja 狄, Průšek daje i oblik 翟 (1971: 220, 289).

da su Xiōngnú potekli iz kakve altajske skupine. Kao glavni dokaz da im govor nije bio altajski spomenuo je prijepis xiōngnúskih riječi na kineski s početnim suglasnikom /l/ (< /r/), što ne odgovara altajskom jezičnom sklopu. Također je prihvatio sugestiju da bi neke xiōngnúske riječi (iako ih je vrlo malo očuvano) mogle imati etimološku vezu s ketskim, dakle s jenisejskim jezicima. Ta je zamisao svakako dalekosežna, jer bi značila da se uz sjeverne granice Kine zadržao stari jenisejski sloj, s kojim bi se možda mogao povezati barem dio naroda koje su Kinezi zvali Róng i Di. Pulleyblank se nije odredio prema pitanju je li se taj pojas širio daljnje prema Srednjoj Aziji i južnom Sibiru. Dopustio je i mogućnost da su Ket i njihovi južnosibirski srodnici eventualno ostaci iz kasnijih doba širenja Huna na zapad. A što se tiče altajskih naroda, bio je uvjeren da je ime Hú – prije nego što se uopćilo i prenijelo (također) na Xiōngnú – označavalo ljude mongolskoga govora, za koje se poslije uveo naziv »istočni Hú« (Dōnghú).³⁸ S druge strane, u narodima Dīnglíng, Gékūn i Xīnlí, koje je xiōngnúski vođa Modun pokorio u južnom Sibiru, prepoznao je ranoturska plemena. Proučavajući razvitak tih imena, zaključio je da su Dīnglíng bili preteče kasnijih Tièlè (鐵勒), od kojih će u 5–6. stoljeću n.e. nastati povijesni Ujguri; narod Gékūn ili Jiānkūn (堅昆) identificirao je kao drevne Kirgize, dok mu je Xīnlí bio rani oblik za kineski Xuē (薛), tj. za tursku plemensku skupinu Sir iz orhonskih natpisa (Pulleyblank, 1999: 37, 43–51, 53–54; 1996: 7–8; 1994: 514–523; 1990; 1990b).³⁹

Dakako, i dalje postoje različite teorije o etnojezičnoj pripadnosti Xiōngnúa i mnogi znanstvenici ostaju pri stajalištu da je riječ o narodu altajskoga govora. U tom smislu, spominjala se mongolska jezična pripadnost – ali najčešće se govorilo o ranoturskom jezičnom kontekstu (v. Викторова, 1980: 121; Гумилев, 1960: 121).⁴⁰ No »poturčenje« moglo je biti i naknadna pojava, uvjetovana sve tješnjim dodirima s južnosibirskim narodima, nakon što su Xiōngnú proširili svoju nadvlast do Sibira. U svakom slučaju, *svjetovi su se povezivali* i u tome su Xiōngnú odigrali veliku ulogu.

Dva spomenuta naroda vraćaju nas još dublje u prošlost Evrazije i njezinih prožimanja. Naime, prenijeli smo Prūšekovu opasku o naglu napadu Xiānyūna na središte starokineske države (str. 373). Zasad ne postoji ni jedno zadovoljavajuće objašnjenje o tome tko su zapravo bili Xiānyūn. Gumiljov je smatrao da su bili nekadašnji

³⁸ Slično mišljenje zastupala je Viktorova (v. Викторова, 1980: 119–120, 180). Inače, Pulleyblank je dodao da su Kinezi poslije razlikovali dvije skupine u sastavu Dōnghúa: Wūhuán (烏桓) ili Wūwán (烏丸) na jugu i Xiānbēi (鮮卑) na sjeveru. Izvorni oblik imena južne skupine rekonstruirao je kao *Awar, što je prema njemu isto ime kao u primjeru evropskih Avara. Drugi autori od Wūhuáne izvode kasnije Tabgāče (kin. Tuòbá, 拓拔), koji će u 4. stoljeću n.e. osnovati kinesku dinastiju Wèi (魏), kao i narod Róurán (柔然, izg. *žužan*) ili Ruānrūn (蠕蠕, izg. *žuānžuān*), koji je možda u bližoj vezi s povijesnim Avarima. Prema Pulleyblanku, izvorno ime Xiānbēia (= sjevernih Dōnghúa) bilo je *Sārbi. U 6. stoljeću n.e. taj će se oblik pojaviti na prostoru sjeverozapadne Mandžurije kao Shìwéi (室韋), a u sklopu Šiveja razvit će se i pleme Méngwú (蒙兀), tj. Mongoli u užem smislu (Pulleyblank, 1999: 44, 60; 1995: 419; Golden, 1992: 69, 72, 76).

³⁹ U popisu naroda koje je Modun pokorio u susjedstvu Dīnglínga nalaze se još i Xūnyù i Qūshè (str. 376). Pulleyblank nije dao komentar o njihovom mogućem identitetu. Prema Gumiljovu, međutim, Xūnyù su vrlo staro pleme koje je čerгарило na suhoj stepi oko Selenge i koje je poslije ušlo u sastav Xiōngnúa (Гумилев, 1960: 12, 258). Gumiljov je kineski oblik Qūshè povezao s precima turskojezičnih Kirččaka (Гумилев, 1960: 38). Inače, za hipotezu o jenisejskom podrijetlu Xiōngnúa v. i Vovin, 2000.

⁴⁰ Vidjeli smo (str. 367) da je za Baskakova »hunska« faza bila najranija etapa u razvitku turskih jezika nakon izlaska iz opće altajske faze (Баскаков, 1960: 28, 32).

starosjedioci sjeverne Kine koje su Kinezi potisnuli na stepe južne Mongolije još u trećem tisućljeću pr.n.e. (Гумилев, 1960: 14–15).⁴¹ Prema drugom viđenju, Xiānyūn su stigli sa zapada. Gustav Haloun (1898–1951) pokušao ih je preko etimologije ime na poistovjetiti čak s »Kimerima« iz evropske i bliskoistočne povijesti (grč. Κιμῆροι, akadski *Gāmīr*).⁴² Međutim, osim što je ta etimologija upitna, moguće je da ni zapadni »Kimeri« nisu bila prava etnija ili etnojezična skupina, nego samo vojni sloj u sklopu različitih skitskih naroda, iranskoga jezika (Дьяконов, 1981: 91; Golden, 1995: 46). Průšek, iako je odbacio »kimerski« prijedlog, zapravo je na kraju došao do sličnog rješenja. Tvrdio je da su udarna moć Xiānyūna bile čete jahača i da su upravo Xiānyūn bili prvi stepski ratnici koji su udarili na Kinu. Nakon njihovih napada, do 7. stoljeća pr.n.e. slijedila je velika uzburkanost odnosa, uz mnogo seoba i napada, uključujući nakraju i pokrete »Bijelih« i »Crvenih Dí«. Čitava je dinamika navodno nalikovala na sudare biljarskih kuglica. Čini se da je Průšek dobro uočio da su se žarišta procesa nalazila u stepskom pojasu Evrazije, te da je ključan čimbenik bio razvitak konjaničkog stočarstva. Konkretno, smjestio je središte zbivanja oko Altaja i Tiānshāna, u područje gdje se pojavila majemirska kultura. U južnom Sibiru, u to vrijeme »ovčarsku« kulturu Karasuka počela je zamjenjivati »konjanička« tagarska kultura (700–300. pr.n.e.), a fizičkoantropološke analize ukazuju na ponovno jačanje evropoidnih crta u tagarskom živilju (Průšek, 1971: 53, 77, 92, 94, 118, 130, 136–137).

Implikacije iz Průšekove skice jasne su – Xiānyūn su iskočili iz okvira tek nastajućeg »skitskosibirskog« svijeta.⁴³ Spomenuli smo da se narod Dí također dovodio u vezu sa »skitskim« krugom (str. 379). No to može biti i kasniji prijenos sadržaja iz opće stepske kulture, koji su poslije upada Xiānyūna prodrli do ruba Kine. Doduše, s obzirom na logiku biljarskih kuglica ne može se točno reći odakle su stigli Xiānyūn, i jesu li eventualno predstavljali kakvu skupinu stepskih Iranaca, srodnih kasnijim Skitima. Neko daleko zapadno podrijetlo ne može se sasvim isključiti, iako za to ne postoje baš uvjerljivi dokazi (usp. Pulleyblank, 1999: 41). U krajnoj liniji, Xiānyūn su možda živjeli razmjerno blizu Kine, prije nego što je tijek zbivanja potaknuo na pokret.

Vjerojatno nije slučajno da se nakon promjena na stepi u kineskim izvorima pojavljuje i narod Yuèzhì. Iako ni njihov identitet nije riješen na zadovoljstvo svih istraživača, gotovo se svi slažu da je riječ o indoevropskom narodu, i u tom sklopu obično se nude dvije-tri mogućnosti – toharska, iranska (sakoskitska) i mješovita to-

⁴¹ Gumiljov je zapravo doslovce preuzeo tvrdnju Sime Qiana da su Xiānyūn i Xūnyù (str. 380, bilj. 39) živjeli u području sjevernih barbara još u doba (mitskih) careva Yáo i Shùn. Smatrao je da su Xiānyūn i Xūnyù bili temelje skupine iz kojih su konačno nastali upravo Xiōngnú. No, kad su Šangovci slomili carstvo Xià, ti su narodi navodno prihvatili mnoštvo kineskih izbjeglica, što je dovelo do predaje da je rodonačelnik Xiōngnúa bio Chúnwéi, sin posljednjeg cara iz dinastije Xià (Гумилев, 1960: 14–15; usp. *Shiji* 110). I Golden je dopustio mogućnost da su Xiānyūn i Xūnyù bili preteče Xiōngnúa (1992: 57).

⁴² Haloun je pročitao prvi slog u obliku Xiānyūn kao izvorno *xiam, što se moglo izgovarati kao *kam, a to ga je pak dovelo do zamisli o »Kimercima«. Pretpostavio je da bi drugi slog bio *ziwin ili *sien, sa značenjem 'zapadni barbari' ili općenito 'ljudi' (Průšek, 1971: 15). Pulleyblank prenosi rekonstruirani oblik kao **xiam'-jwin'* (1999: 41).

⁴³ Naziv je ruski (v. Мартынов, 1987: 13–14). »Skitskosibirski svijet« opisuje se kao »polietnički konglomerat« nomadskih i polunomadskih naroda, jedinstven po vrsti naoružanja, konjaničke opreme, i po sveopćem »životinjskom stilu« u [predmetnoj] umjetnosti (Пяткин, 1987: 31; usp. Phillips, 1966: 62).

harsko-iranska (v. Pulleyblank, 1999: 52; 1995b: passim; Smith, 1990: 147; Schreiber, 1983: 57; Barber, 1999: 111, 118–119; Кляшторный, 1989: 245; Phillips, 1966: 111). Postoje dobri argumenti za sve mogućnosti, ali čini nam se da je toharska (u jezičnom smislu) problematična, jer su Yuèzhì opisani u kineskim izvorima kao tipični nomadi, što ne odgovara zemljoradničkom društvu u oazama istočnoga Turkistana gdje se toharski jezik najdulje zadržao. Dakle, skloni smo zaključku da su Yuèzhì potekli od istočnih stepskih Iranaca, ili da im je vladajući sloj bio istočnoiranski. Inače, neki autori vode podrijetlo Yuèzhija od sakoskitskih plemena koja su ostavila bogat trag u arheološkom nalazištu Pazarik na Altaju (iz 5–4. stoljeća pr.n.e.). U fizičkoantropološkom pogledu, ti su ljudi bili evropoidi, a općenito je tada evropoidni tip prevagnuo u istočnom Kazahstanu, Tuvi, oko Altaja i u zapadnoj Mongoliji. Promjene izgleda ljudi između Karasuka i Tagara dio su toga sklopa. A od Bajkala i središnje Mongolije na istok proširila se više-manje istodobno kultura »pločastih grobova«, u kojima su redovito sahranjeni ljudi mongoloidnog tipa.⁴⁴ Postoje i naznake o sukobima između zapadnih i istočnih populacija. Primjerice, jedna drvena uzda iz Pazarika ukrašena je modelima odsječeni ljudskih glava s izraženim mongoloidnih crtama, bitno različitim od tipa ljudi sahranjenih kod Pazarika (Кляшторный, 1989: 245–246). Ali ne treba pretjerano naglasiti tu »rasnu« dimenziju, jer su zacijelo sukobi bili opće pojave u doba borbe za pašnjake i nadvlad. Poraz koji su Xiōngnú u 2. stoljeću pr.n.e. nanijeli Yuèzhijima uklapa se u takav tijek. A kad su ih Xiōngnú prognali na zapad, Yuèzhì su napali svoje zapadne susjede, narod Wūsūn (烏孫), pa zatim krenuli dalje u pretežito iranskogovorna područja Srednje Azije. I ako već dotad nisu bili Iranci, zacijelo su poprimili veliku iransku komponentu tijekom svojih seoba. Vjerojatno se na njih odnosi podatak grčkoga pisca Strabona (64/63. pr.n.e. – 24 n.e.) o »Toharcima« (grč. Τάχαροι, Τόχαροι) koji su osvojili Baktriju od Grka (*Geografija*, II 8.2), a koji će poslije, pod imenom Kušani, proširiti svoju vlast na dio Indije.⁴⁵

Sve u svemu, od ranih prodora Xiānyūna do protjerivanja Yuèzhija primjećuje se niz povezanosti. Konjaničko stočarstvo vjerojatno se najprije razvilo u iranskih naroda, možda čak u starijoj indoiranskoj prapovijesti. Dakako, podudarnost jezika ili

⁴⁴ Kultura »pločastih grobova« (rus. *культура плиточных могил*) nastala je u istočnoj Mongoliji u kasno-brončanom dobu na temelju lokalnih lovačko-sakupljačkih kultura. No imala je mnoge sličnosti s kompleksom »kamenih sanduka« iz Mandžurije, a u zapadnoj Mongoliji njezini su nositelji bili u dodiru s afanasjevskim (toharskim) i iranskim skupinama (v. Новгородова, 1981: 207–215).

⁴⁵ Dodajmo da je Haloun u imenu Yuèzhì vidio izvorni oblik *zguja ili *zgujaka, što bi navodno značilo »Skit«. Prema drugoj razradi, starokineski izgovor bio je *ngiwot-ts'ie, *ngiwat-t'a ili *ngiu t'eg, što se tumačilo kao Kuša, ili Kuša-Asii (Průšek, 1971: 15; usp. Golden, 1992: 54). Pulleyblank je isti oblik prenio kao *ɲuat-tciā. Smatrao je da bi toharski predložak bio *Ywati, koji je, prema njemu, blizak etnonimu Asii, a na osnovi drugih jezičnih podataka izjednačio je Yuèzhì i Kušane (Pulleyblank, 1995: 425). Dakako, Strabon je uz Toharce spomenuo narode Asii Pasijani i Sakarauli (*Geografija*, II 8.2). Ime Pasijana (Πασιανοι) vjerojatno je iskrivljeno od »Asijani« (Ἀσιανοι), što se vraća opet na Asii, dok se u nazivu Sakaraula (Σακάρουλοι) jasno uočava spona s iranskogovornim Sakima. Kineski izvori povezuju i Wusune sa Sakima (kin. Sāi 塞). Inače, Asi (= Asii, Asijani) zacijelo su iranski, točnije sarmatskoiranski Alani. Zemlju u koju je Strabon smjestio taj narod, Kinezi su nazivali Kāngjū (康居), pa zatim Yāncài (奄蔡) i Ālánliáo (阿蘭遼). To se područje nalazilo uz »veliku sjevernu močvaru« (Kaspija ili Aral), što će reći u Turanskoj nizini. Dakle, bez obzira na to kakav je bio izvorni etnolingvistički identitet Yuèzhija i kakav im je bio odnos prema Strabonovim Toharcima, iranski element bio je vrlo jak među njima, a na kraju će i jezik kušanske države biti iranski (v. Golden, 1992: 51–54).

etnije i pomaka prema tom društvenom obrascu bila bi samo odraz činjenice da su se Iranci ili Indoircanci (= preci Iranaca i Indoarijaca) našli u prostornim i ekološkim okolnostima koje su tome pogodovale. No ima razloga pomisliti da su u idućim stoljećima stepski Iranci predali konjaničko-stočarsku štafetu turskogovornim narodima. Smatra se da su preci Turaka, koji su dotada valjda živjeli kao šumski lovci, prešli na stočarstvo pod utjecajem preseljenika sa zapada, da bi, poslije, prenijeli taj način života na svoje istočne susjede, Mongole, a ti pak na Tunguze i Mandžurce (Еремеев, 1990: 134–135; usp. Golden, 1992: 19, 40, 124–125; Barber, 1999: 189–192).⁴⁶ A kad se poslije sav istočni dio evrazijske stepe konsolidirao pod vlašću xiōngnúskih vođa, onda se prijenos novina preusmjerio s istoka na zapad.

U sredini evrazijskoga svijeta nalazi se Turanska nizina. Preko nje se valjda polazilo na istok, ili na jug, a poslije su nju naselili novi stepnjaci s istoka. I danas se oko Turana susreću iranski i turski govori. A moguće je da su prije jednih i drugih Turaniju nastanjivali ljudi drukčijeg jezika, ili možda zajednički preci Indoevropljana, Altajaca i Uralaca. Međutim, ako pođemo dovoljno daleko u prošlost, pojavljuju se šire sheme. Primjerice, već je dugo u optjecaju teza o dodirima (čak i o osobitom prarodstvu) između naroda uralskih govora i predaka Dravida (Burrow, 1968: 65–112), što bi značilo da se i dio Protodravida može smjestiti u turansko područje, možda baš oko Aralskog jezera (Harmatta, 1981: 81).⁴⁷ A budući da se prva indska civilizacija (kompleks Harappe) najčešće pripisuje Protodravidima, moguće je da su pošli na jug i ju-goistok još na početku četvrtog tisućljeća pr.n.e. (Бонгард–Левин, 1981: 301). До-

⁴⁶ Jeremejev je iznio tezu da je čak i turski etnonim, *Türk*, potekao iz iranske sredine. Po tome bi bilo da su ga Turci preuzeli od iranskih »Turâ na brzim konjima«, spomenutih u *Avesti* (Jašt. XVII 56–57). Osim što je nabrojio razne jezične dokaze koji bi trebali potkrijepiti tu tezu, taj je autor istaknuo ulogu vuka i u turskim i u indoevropskim etnogenetskim mitovima. Štoviše, među indoevropskim posuđenicama u turskim jezicima nalazi se i naziv vuka! Od dviju turskih riječi za vuka, *bēri* (možda < *bēruk) i *kurt*, prva se uspoređuje s indoiranskim oblicima (skrt. वृका- *vṛka*, avest. *vāhrka*, hotanskosakski *birgā*, osetski *bireg*), a druga s litavskim *kurtas* 'lovački pas', i slavenskim *xьrbь 'hrt'. Istina, uralski jezici također su usvojili indoevropski naziv za vuka, zacijelo zbog tabua. No u starih Turaka vučji je motiv dio etnogenetske predaje u kojoj ima dodatnih indoevropskih naznaka (v. Еремеев, 1990: 130, 133). Prema jednoj verziji, Turci su potekli iz veze između jedne vučice i desetogodišnjeg dječaka, jedinog preživjelog izdanka iz vladarskog roda zapadnih Xiōngnúa. Neprijatelji su dječaku odsjekli ruke i noge, i bacili ga u blato. Vučica ga je spasila, donoseći mu meso, a kad je odrastao od njega je zatrudnjela. Neprijatelji su poslije ubili mladića, ali je vučica utekla na Altaj, gdje mu je rodila deset sinova – prve Turke. Ti su sinovi uželi djevojke »iz Turfana« (tj. iz indoevropskog područja, EH). Prema drugoj inačici mita, Turci su nastali od naroda Suō (kin. 索), sjevernih susjeda Xiōngnúa, a koji su također potekli od vučice. Sav je taj narod propao, navodno »zbog vlastite gluposti«, osim četiri »vučičinih unuka« od kojih je nastao novi (turski) narod. Iako postoje teze da se ime Suō odnosilo na kakav protomongolski narod, moguće je da se htjelo označiti ogranak Saka ili Sogdaka (usp. Гумилев, 1967: 23–26; Еремеев, 1990: 130; Golden, 1992: 117–119; Ковачевич, 1977: 18–19). No moramo naglasiti da je i jedna i druga verzija mita zapisana razmjerno kasno, u 7. stoljeću n.e., s time da je i sam etnonim *Türk*, u kineskoj inačici Tūjué (突厥), prvi put zabilježen tek sredinom 6. stoljeća n.e. (Pulleyblank, 1990: 21; Golden, 1992: 116)

⁴⁷ Prema Harmatti, »pradomovina« Dravida nalazila se u zlatnoj zemlji *Harali*, koja je u sumerskim tekstovima ležala daleko na sjeveroistoku, u priaralskoj »zemlji sunca« (usp. tamilski *aral* 'gorjeti, sjati', *aralon* 'sunce', te staroiranski prijevod – »Horezmija« < *Xvara*- 'sunce' + *zami*- 'zemlja') (v. Harmatta, 1981: 81).

datne teze uvrštavaju u isti okvir i pretke Elamaca, drevnih žitelja zapadnog Irana.⁴⁸ I još jedan veći korak dalje u prošlost, pa bi se možda našla osnova za stanovite tragove koji ukazuju na davnu jenisejsku prisutnost u Turanu (v. Яйленко, 1990). Uostalom, takav položaj odgovarao bi pretpostavljenom mjestu Jeniseja u karici reliktnih »denekavkaških« jezika, između Kine i Kavkaza.⁴⁹ S kavkaške strane, kako se misli, drevni narod Hurijaca pošao je na jug, i to u nekoliko valova, od kojih je prvi, još sredinom trećeg tisućljeća pr.n.e., zahvatio sjeverne oblasti Palestine i Mezopotamije, pa možda i drevni Sumer (tj. ukoliko se SU ili SU.BIR iz sumerskih izvora može povezati s Hurijcima) (Янковская, 1989: 177, 184–185). Te seobe zacijelo su potisnule razne mjesne govore o kojima znamo vrlo malo, iako neki autori navode tzv. »prototigridski« kao stariji jezični sloj u dijelu Mezopotamije (Янковская, 1989: 177; Массон, 1989: 78). Kakvi su to bili jezici, ne znamo gotovo ništa. No ako je ikada postojala čak i hipotetska osnova u priči o babilonskom tornju, vjerojatno bi je trebalo tražiti negdje na kontaktnom potezu između Turana i Sumera.

LITERATURA

АЛЕКСЕЕВ, Валерий Павлович; Ахмадали Аскарлович АСКАРОВ i Тейман Касымович ХОЖДАЙОВ (1985). *Историческая антропология Средней Азии (Палеолит – эпоха античности)*. Ташкент: Фан.

АЛЕКСЕЕВ, Валерий Павлович i Илья Иосифович ГОХМАН (1984). *Антропология азиатской части СССР*. Москва: Наука.

BAHN, Paul (ur.) (1992). *Dictionary of Archaeology*. Glasgow: Harper–Collins.

BARBER, Elizabeth Wayland (1999). *The Mummies of Ürümchi*. London: Macmillan.

БАСКАКОВ, Н[иколай] А[лександрович] (1990). »Основные исторические этапы формирования тюркских народов Средней Азии и Казахстана«, u: *Проблемы этногенеза и этнической истории народов Средней Азии и Казахстана, I. Обице проблемы*. Москва: Наука, str. 74–84.

БАСКАКОВ, Николай Александрович (1960). *Тюркские языки*. Москва: Наука.

БОГОСЛОВСКИЙ, В.А. (1962). *Очерки истории тибетского народа*. Москва: Издательство восточной литературы.

БОНГАРД-ЛЕВИН, Г[ригорий] М[аксимович] (1981). »Этнические процессы в Индостане (III–I тысячелетие до н.э.)«, u: *Этнические проблемы истории центральной Азии в древности (II тысячелетие до н.э.)* [Труды международного симпозиума – Душанбе, 17–22 10. 1977] Москва: Наука, str. 301–310.

BURROW, T[homas] (1968). *Collected Papers on Dravidian Linguistics*. Annamalainagar: Annamalai University.

CAVALLI-SFORZA, Luigi Luca; Paolo MENOZZI i Alberto PIAZZA (1996). *The History and Geography of Human Genes*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

⁴⁸ Arheološke analize otkrile su barem tijesne veze između starijih nalazišta u Turkestanu (primjerice Altindepe podno Kopetdaga) i lokacija u sjevernom i središnjem Iranu s tragovima »protoelamske« kulture (Алексеев, Аскар, Хождаев, 1990: 35–36; usp. Bahn, 1992: 212–213, 411).

⁴⁹ Nije potrebno ovdje razmotriti daljnji lanac mogućih denekavkaških relikata sve do baskijskog na zapadu Evrope i nadenske skupine u Americi.

CHAMBERLAIN, Basil Hall [prijevod i bilješke] (1993). *The Kojiki – Records of Ancient Matters*. Tokyo: Charles E. Tuttle.

ДЫБЮ, Анна Владимировна (1996). *Семантическая реконструкция в алтайской этимологии. Соматические термины (плечевой пояс)*. Москва: Школа «Языки русской культуры».

ДЪЯКОНОВ, И[горь] М[ихаилович] (1981). «К методике исследований по этнической истории (Киммерийцы)», в: *Этнические проблемы истории центральной Азии в древности (II тысячелетие до н.э.)* [Труды международного симпозиума – Душанбе, 17–22 10. 1977] Москва: Наука, str. 90–100.

ДЪЯКОНОВА, Е[лена] М[ихаиловна] (1989). «Древняя Япония», в: В.Д. Неронова (od red.). *История древнего мира. Упадок древних обществ*. Москва: Наука, str. 211–219.

ГЕРЦЕНБЕР, Леонард Георгиевич (1972). *Морфологическая структура слова в древних индоиранских языках*. Ленинград: Наука.

GERNET, Jacques (1972). *A History of Chinese Civilization*. Cambridge: Cambridge University.

GOLDEN, Peter B[enjamin] (1992). *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasian and the Middle East*. Wiesbaden: Harrassowitz.

ГУМИЛЕВ, Л[ев] Н[иколаевич] (1959). «Эфталиты и их соседи в IV в.», *Вестник древней истории*, br. 1, str. 129–140.

ГУМИЛЕВ, Лев Николаевич (1969). *Хунны. Средняя Азия в древние времена*. Москва: ИВЛ.

ГУМИЛЕВ, Лев Николаевич (1967). *Древние тюрки*. Москва: Наука.

HARBAUGH, Rick (1998). *中文字譜 Chinese Characters: A Genealogy and Dictionary*. New York: Far Eastern Publications – Yale University.

HARMATTA, J[ános] (1981). «Proto-Iranians and Proto-Indians in Central Asia in the 2nd Millennium B.C. (Linguistic Evidence)», в: *Этнические проблемы истории центральной Азии в древности (II тысячелетие до н.э.)* [Труды международного симпозиума – Душанбе, 17–22 10. 1977] Москва: Наука, str. 75–83.

ИВАНОВ, Вяч[еслав] Вс[еволодович] «Латынь и славянские языки. Проблемы взаимодействия», в: Г.Г. Литаврин, Вяч. Вс. Иванов (od red.) *Развитие этнического самознания славянских народов в эпоху зрелого феодализма*. Москва: Наука, 1989. 25–35 str.

ЯХОНТОВ, С[ергей] Е[вгеньевич] (1965). *Древнекитайский язык*. Москва: Наука.

ЯЙЛЕНКО, В.П. (1990). «Енисейцы – кеты в этнической истории древней Средней Азии», в: *Проблемы этногенеза и этнической истории народов Средней Азии и Казахстана, II. История и археология*. Москва: Наука, str. 37–49.

ЯНКОВСКАЯ, Н.Б. (1989). «Ашшур, Митанни, Аррапхе», в: И.М. Дьяконов (od red.) *История древнего мира. Ранняя древность*. Москва: Наука, str. 174–197.

JELISEJEV, Vadim; Jean NAUDOU, Gaston WIET i Philippe WOLFF (1972). «Velike civilizacije srednjeg vijeka», prvi dio. *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj*, sv. III, knj. 1. Zagreb: Naprijed.

ЕРЕМЕЕВ, Д.Е. (1990). «Тюрк’ – этноним иранского происхождения» (К проблеме этногенеза древних тюрков), *Советская этнография*, br. 3, str. 129–135.

ЕВСЮКОВ, Б.Б. (1985). «Восточно-азиатский неолитический миф о сотворении земли», в: В.Е. Лавричев (od red.). *Каменный век северной, средней и восточной Азии*. Новосибирск: Наука, Сибирское отделение, str. 95–108.

[JUHASZ, Péter] ЮХАС, Петер (1985). *Тюрко-българи и маджари. Влияние на тюрко-българската култура върху маджарите*. София.

КЛЯШТОРНЫЙ, С.Г. (1989). »Гуннская держава на востоке III в. до н.э. – IV в. н.э.«, и: В.Д. Неронова (od red.). *История древнего мира. Упадок древних обществ*. Москва: Наука, str. 243–254.

КЛЯШТОРНЫЙ, С.Г.; Г.Г. САВИНОВ (1990). »Древнетюркские этнополитические объединения и их роль в этногенезе Средней Азии и Казахстана«, и: *Проблемы этногенеза и этнической истории народов Средней Азии и Казахстана, I. Общие проблемы*. Москва: Наука, str. 98–104.

КОВАЧЕВИЋ, Јован (1977). *Аварски каганат*. Београд: Српска књижевна задруга.

[Knjiga promjena] *Yijing – 易經*. [elektronsko internetsko izdanje]

КРЮКОВ, М[ихаиль] В[асилевич] (1973). *Язык иньских надписей*. Москва: Наука.

КРЮКОВ, М[ихаиль] В[асилевич] (1970). »Об этнической картине мира в древнекитайских письменных памятниках II–I тысячелетия до н.э.«, и: В.А. Никонов (ur.). *Этнонимы*. Москва: Наука, str. 34–45.

КРЮКОВ, Михаил Василевич; Михаил Викторович СОФРОНОВ и Николай Николаевич ЧЕБОКСАРОВ (1978). *Древние китайцы: проблемы этногенеза*. Москва: Наука.

MANASTER RAMER, Alexis i Alexander VOVIN (1997). »On Body Part Terms as Evidence for the Altaic Hypothesis«, *Ural-Altaiischer Jahrbücher*.

МАРТЫНОВ, А[натолий] И[ванович] (1987). »О мировоззренческой основе искусства скифо-сибирского мира«, и: А.И. Мартынов, В.И. Молдин (od ur.). *Скифо-сибирский мир – искусство и идеологии*. Новосибирск: Наука, str. 13–25.

МАССОН, Вадим Михайлович (1989). *Первые цивилизации*. Ленинград: Наука.

MATUZ, Josef (1992). *Osmansko Carstvo*. Zagreb: Školska knjiga.

MENGES, Karl H[einrich] (1968). *The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies*. Wiesbaden: Harrassowitz.

MILLER, Roy Andrew (1994). »Old Loanwords in Japanese and ‘Omnicomparativismus’«, *Suomalais-Ugrilainen Seuran aikauskirja / Journal de la Société finno-ougrienne*, Helsinki 85, str. 221–236.

НАСИЛОВ, В[ладимир] М[ихайлович] (1969). *Язык орхоно-енисейских памятников*. Москва: Издательство восточной литературы.

НОВГОРОДОВА, Е[леонора] А[фанасьевна] (1981). »Ранний этап этногенеза народов Монголии (Конец III–I тысячелетие до н.э.)«, и: *Этнические проблемы истории центральной Азии в древности (II тысячелетие до н.э.)* [Труды международного симпозиума – Душанбе, 17–22 10. 1977] Москва: Наука, str. 207–215.

PHILLIPS, E[ustace] D[ockray] (1966). *Les nomades de la steppe*. Bruxelles: Sequoia.

ПЯТКИН, Б.Н. (1987). »Представления древних людей о пространстве и времени по курганным надгробным сооружениям«, и: А.И. Мартынов, В.И. Молдин (od ur.). *Скифо-сибирский мир – искусство и идеологии*. Новосибирск: Наука, str. 31–45.

PRŮŠEK, Jaroslav (1971). *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400–300 B.C.* Dordrecht: Reidel.

PULLEYBLANK, Edwin [George] (1990). »The ‘High Carts’: A Turkish-Speaking People Before the Turks«, *Asia Major*, god. 35, br. 3, str. 21–26.

PULLEYBLANK, Edwin [George] (1990b). »The Name of the Kirghiz«, *Central Asiatic Journal*, god. 34., br. 1–2, str. 98–108.

- PULLEYBLANK, Edwin G[eorge] (1994). »Ji Hu 積胡: indigenous inhabitants of Shaanbei and Western Shanxi,« u: Edward H. Kaplan (ur.) *Opuscula Altaica: Essays presented in honor of Henry Schwarz*. Bellingham: Western Washington University, str. 499–531.
- PULLEYBLANK, Edwin G[eorge] (1995). »‘Chinese’ vs. ‘Barbarian’ in Ancient China: The Evolution of Concepts of Ethnicity from Zhou to Qin-Han«, referat na savjetovanju Instituta u Berkeleyju, ožujak 1995 (neobjavljeno).
- PULLEYBLANK, Edwin G[eorge] (1995b). »Why Tocharians?«, *Journal of Indo-European Studies*, 23, str. 415–430.
- PULLEYBLANK, Edwin G[eorge] (1996). »Early Contacts Between Indo-Europeans and Chinese«, *International Review of Chinese Linguistics*, god. 1, br. 1, str. 1–25.
- PULLEYBLANK, Edwin G[eorge] (1999). »The Peoples of the Steppe Frontier in Early Chinese Sources«, *Migracijske teme*, god. 15, br. 1–2, str. 35–61.
- ROUSE, Irving [Benjamin] (1986). *Migrations in Prehistory*. New Haven: Yale University.
- RUHLEN, Merritt (1994). *The Origin of Language. Tracing the Evolution of the Mother Tongue*. New York: John Wiley.
- SCHUESSLER, Axel (1987). *A Dictionary of Early Zhou Chinese*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- SCHREIBER, Herman (1983). *Gli Huni*. Milano: Garzanti.
- [SIMA Qian] (1964). 司馬遷. 史記. 北京: 中華書局.
- SIMEON, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkog nazivlja*, I–II. Zagreb: Matica hrvatska.
- SMITH, Vincent A[rthur] (1981). *The Oxford History of India*. Oxford: Oxford University Press.
- СТАРОСТИН, С[ергей] А[нтолевич] (1991). *Алтайская проблема и происхождение японского языка*. Москва.
- СТЕПУГИНА, Т.В (1989). »Китай в первой половине тысячелетия н.э.«, u: В.Д. Неронова (od. red.) *Историй древнего мира. Упадок древних обществ*. Москва: Наука, str. 169–186.
- СТЕПУГИНА, Т.В. (1989b). »Первое государство в Китае«, u: И.М. Дьяконов (od. red.) *История древнего мира. Ранняя древность*. Москва: Наука, str. 401–444.
- СТЕПУГИНА, Т.В. (1989c). »Расцвет рабовладельческого общества в Китае«, u: И.С. Свенцицкая (od. red.) *История древнего мира. Расцвет древних обществ*. Москва: Наука, str. 491–516.
- [STRABON] (1989). *The Geography of Strabo*, I–XVII. [izvorni grčki tekst i engleski prijevod: Horace Leonard Jones i djelomično John Robert Sightington Sterrett]. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- ШНИРЕЛЬМАН, В[иктор] А[leksandrovič] (1982). »Протоэтнос охотников и собирателей (По австралийским данным)«, u: Ю.В. Бромлей (ur.) *Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе*. Москва: Наука, str. 83–109.
- [VASMER, Max] ФАСМЕР, Макс (1986–1987). *Этимологический словарь русского языка*, том I–IV. Перевод с немецкого и дополнения О.Н. Трубачева. Москва: Прогресс.
- ВИКТОРОВА, Лидия Леонидовна (1980). *Монголы. Происхождение народа и истоки культуры*. Москва: Наука.
- VOVIN, Alexander (1994). »Is Japanese related to Austronesian«, *Oceanic Linguistics*, sv. 22, br. 2, str. 369–390.
- VOVIN, Alexander (1999). »Altaic, So Far«, *Migracijske teme*, god. 15, br 1–2, str. 155–213.

VOVIN, Alexander (2000). »Did the Xiong-nu speak a Yeniseian language«, *Central Asiatic Journal*, god. 44, br. 1.

[YUAN Ke] ЮАНЬ Ке (1987). *Мифы древнего Китая*. Москва: Наука.

The Zend-Avesta, II. the Sirāzahs, Yasts and Nyayis (1969). Prijevod James Darmesteter. Delhi – Varanasi – Patna: Motilal Banarsidass.

Emil Heršak

SOME DETAILS FROM EURASIAN ETHNIC HISTORY – ALTAIC PEOPLES, CHINESE SOURCES AND TURANIA

SUMMARY

In the first part of the paper, the author discusses some details pertaining to the Altaic languages and the location of the Altaic homeland. As to the key question of Altaic theory – i.e. whether Turkic, Mongolic, Tungusic, Korean and Japanese form a genuine language family or separate families linked only through intercontacts and borrowings – he tentatively assumes that there is a distant genetic relationship. On the basis of a reduced list of reconstructed roots, the Proto-Altaic community seems to have been a hunting-fishing and gathering society, with perhaps some scratch farming. Social organisations were clearly patriarchal, with emphasis on age distinctions, and there are also signs of regular warfare and shamanistic activities. Much less explicate are the geographical indications regarding a possible “homeland” – however, Proto-Altaic appears to have been spoken by a people living in a forested region, with some open fields, access to water sources, primarily in a lowland topography and near certain “badlands” (sandy zones, salt flats and/or marshes). So far two such areas have been singled out: 1) in the East between the Central Chinese Valley, the Gobi and Manchuria; 2) in the West in the Turanian lowlands. Some researchers have much favoured a Western origin. However – as implied by genetic analysis of living populations – Proto-Altaic groups may well have lived near the Yellow River prior to the extension of the Chinese Neolithic, after which they would have been linguistically assimilated by Sino-Tibetan speakers. Yet the various Gobi cultures of this period also show links with the Turanian area. The author notes that events during the 3rd millennium B.P., including technological and ecological change, probably effected the expansion of the Altaic languages, influencing also the final articulation into various subgroups. In the second part of the paper, he deals with various ethnic groups mentioned in early Chinese sources. The list of foreign ethnonyms is large even in the Shang oracles inscriptions. As has been suggested, the Shang distinguished subdued people from hostile outer tribes, indicated by the term *fang*. Among the peoples noted in the Shang period, most important were the Qiang, Zhou, Quan, Guifang and Yifang. The Qiang and Zhou may have been allied against the Shang, who on their part had special ties with the Quan. The Zhou ultimately led a coalition of peoples against the last Shang ruler precisely at the moment when he was battling in the East against the Yifang. In the following Zhou period, the term *fang* gradually disappeared and most foreign peoples were to be denoted as Yi (formerly Yifang), Man, Rong and Di. The Zhou also faced a particular threat from the Quanrong (Quan) and in the 10th century B.P. deported many of them into outlying regions – later the Zhou were attacked by a people of unknown origin, the Xianyun, and although the attack was repelled, by the 8th century the Quanrong revived and captured the Zhou capital. This led to the foundation of a new capital in the East, followed by several centuries in which the rulers of various Chinese states assumed a hegemonistic position. It was in this period that the Chinese finally formulated a worldview of themselves as the “Middle Kingdom”, surrounded by “barbarians of the four corners” – i.e. Yi in the East, Man in the south, Rong in the West and Di in the North. This can be seen as the “first circle” of foreign peoples around Ancient China. Yet when the Chinese state Zhao and later Qin (whose rulers may have originated from the Quanrong) expanded to the Ordos and Mongolian border, they reached also a “second circle” of peoples – in-

licated by the ethnonyms Hu, Xiongnu and Yuezhi. Sources at the time also provide often-fantastic references to even further peoples, such as the Dingling in Siberia, who would have constituted a “third circle” around China. In the final section of the paper, the author discusses possible ethnic identities of peoples mentioned in the Chinese sources. He agrees with the idea that the Qiang were a Tibeto-Burman (Sino-Tibetan) population distantly related to the Chinese themselves, while the original Yi(fang) were probably an Austronesian grouping – although later the ethnonym was transferred to the Northeast to Tungusic, Manchurian and Korean groups. The Man are more difficult to decipher, but at least in later usage this name would also refer to Austronesian (or Thai) populations. As to the Rong and Di, they also were quite likely distantly related to the Chinese, just as the earlier Qiang, although only the name *Di* seems to denote a particular ethnic group, whereas *Rong* is used more generally. Regarding the peoples from the “second circle” around China – the author accepts the view expressed by Edwin Pulleyblank and others that the Xiongnu (the predecessors of the later Huns) derived from non-Altaic groups around China, i.e. from a basis similar to the Rong and Di, whereas the Hu (or Donghu, “Eastern Hu”) were most likely an Altaic, primarily Mongolic population. An Altaic, but in this case Turkic identity may be postulated for the Dingling, Gekun, Xinli and other peoples that the Xiongnu encountered in the “third circle” – i.e. in South-Central Siberia. On the other hand, the author is inclined to see the Yuezhi as a predominately Iranian group, perhaps with some Tocharian elements in it. Mounted nomadism was undoubtedly a trait of the Hu, Xiongnu and Yuezhi – presumably this form of livelihood arose first among Iranian peoples to the West of the Altai range, and later shifted East, influencing population movements. In this sense, the early Xianyun invasion of China (as suggested by Jaroslav Průšek) may have reflected farther processes that ultimately brought the Yuezhi to the borders of China. Later the Xiongnu adopted the same lifestyle, and after influencing neighbouring peoples in North-East Eurasia initiated a return transfer of impulses and movements, from the East to the West. Finally the author also notes some more distant language links in Eurasia, which would imply an ancient conversion of various contacts in the Turanian area.

KEY WORDS: ethnicity, language, Altaic languages, Turkic, Mongolic, Tungusic, Turks, Mongols, China, Ancient History, Shang, Zhou, Iranians, Tocharians, Turania

Эмил Хершак

ИЗ ЭТНИЧЕСКОЙ ПРАИСТОРИИ ЕВРАЗИИ – АЛТАЙСКИЕ НАРОДЫ, КИТАЙСКИЕ ИСТОКИ И ТУРАН

РЕЗЮМЕ

В первой части настоящей работы автор рассматривает некоторые вопросы, касающиеся алтайских языков и местоположения алтайской родины. Что касается ключевого вопроса алтайской теории – то есть являются ли тюркская, монгольская, тунгусская, корейская и японская формы оригинальной языковой семьей или отдельными семьями, связанными лишь посредством взаимных контактов и заимствований – автор высказывает предположение, что речь идет о далеких генетически родственных отношениях. На основании ограниченного списка реконструированных корней, прото-алтайское общество, по-видимому, можно считать обществом, основными видами деятельности которого были охота, рыболовство и собирательство с элементами земледелия. Общественная организация была патриархальной, основывающейся на возрастных различиях; существуют также указания на регулярное ведение войн и занятие шаманизмом. В гораздо меньшей степени представлены географические показатели, относящиеся к возможной «родине», – однако, на прото-алтайских языках, по-видимому, говорили народы, проживавшие в лесных областях, имевших открытые поля и доступ к водным источникам – главным образом в низинах или по соседству с «плохими землями» (песчаными зонами, солончаками и/или болотами). До сих пор было выделено два подобных региона: 1) на

востоке между Центральной Китайской Низменностью, Гоби и Маньчжурией; 2) на западе в Туранской низменности. Некоторые исследования отдают большее предпочтение западным истокам. Во всяком случае – как показывает генетический анализ современного населения – протоалтайские группы могли проживать близи Желтой реки перед Китайским неолитическим периодом, после чего они могли быть лингвистически ассимилированы группами, говорившими на сино-тибетских языках. И все же разнообразные культуры Гоби того периода показывают, что существовала связь с Туранской зоной. Автор подчеркивает, что события, происходившие в течение 3 тысячелетия до н.э., включая технологические и экологические перемены, возможно, вызвали экспансию алтайских языков, что повлияло также на конечное слияние с различными подгруппами. Во второй части работы автор анализирует различные этнические группы, упоминающиеся в ранних китайских источниках. Список чужих этнонимов велик даже в религиозных надписях Шана (= иньских надписях). Шанцы различали подданных от враждебных внешних племен, именовавшихся словом *фан*. Среди народов, описанных в период Шана, наиболее важными считались цяны, чжоусцы, цюаньцы, гуйфаны и ифаны. Цяны и чжоусцы могли объединиться против Шана, который имел со своей стороны связь с цюаньцами. Чжоусцы возглавляли союз племен против последнего правителя Шана в момент, когда тот вел битву на востоке против ифанов. В последующий период – время Чжоу, термин *фан* постепенно исчез и большая часть чужих племен обозначали словами *и* (прежние ифан), *мань*, *жун* и *ди*. Чжоусцы также столкнулись с угрозой, исходящей от цюаньжунов (цюань) – в 10 веке до н.э. они депортировали большую их часть во внешние области; позднее на Чжоу напали племена неизвестного происхождения, сяньюны, и хотя нападение было отражено, к 8 веку сяньюны возродились и захватили столицу Чжоу. Это привело к основанию новой столицы на востоке; затем, в течение нескольких последующих столетий, правители различных китайских государств завоевали господствующее положение. Именно в этот период китайцы окончательно сформировали представление о самих себе как о «Срединном Царстве», окруженном «с четырех углов варварами» – то есть и на востоке, маньцы на юге, жуны на западе и ди на севере. Это, по всей видимости, был «первый круг» чужих племен, окружавших Древний Китай. Правда, когда китайские государства Чжао и позднее Цинь (правители которых могли происходить от цюаньжунов) распространили свои владения до Ордоса и монгольской границы, они достигли «второго круга» племен – обозначенных этнонимами *ху*, *сюнну* и *юечжи*. Источники, относящиеся к тому времени, дают также зачастую фантастические сведения о более отдаленных народах, таких как динлины в Сибири, которые могли образовывать «третий круг» вокруг Китая. В последней части своей работы автор рассматривает возможное этническое происхождение народов, упоминающихся в китайских источниках. Он выражает согласие с теорией, по которой цяны были тибетско-бирманской (сино-тибетской) группой, связанной далеким родством с самими китайскими племенами, в то время как и (ифаны) были австронезийской группой – хотя позднее этноним был перенесен на северо-восток, к тунгусским, маньчжурским и корейским группам. Гораздо труднее расшифровать *мань*, но по крайней мере употребление этого термина в более позднее время также могло относиться к австронезийским (или тайским) племенам. Что же касается *жунов* и *ди*, то и они по всей вероятности были далекими родственниками китайских племен, как и цяны раннего периода, хотя название *ди*, видимо, обозначало определенную этническую группу, тогда как *жун* употреблялось как общее название. Что касается народов «второго круга», окружавшего Китай – то автор принимает точку зрения Эдвина Пулдибланка и других исследователей, согласно которым *сюнну* (предшественники поздних *гуннов*) ведут свое происхождение от не-алтайских групп, окружавших Китай, то есть от групп, сходных с *жунами* и *ди*, в то время как *ху* (или *дунху*, «восточный *ху*») были сходными с алтайскими группами, главным образом с монгольскими племенами. Алтайское, в этом случае тюркское отождествление, применимо к динлинам, гекунь, синьли и другим народам, которые *сюнну* включили в «третий круг» – то есть в центральной и южной Сибири. С другой стороны, автор склоняется к мысли, что *юечжи* были преимущественно иранской группой, обладавшей некоторыми тохарскими элементами. Конный кочевой образ жизни был несомненно чертой, свойственной *ху*, *сюнну* и *юечжи* – предполагается, что эта форма обеспечения средств к существованию развилась вначале в среде иранских народов, а затем распространилась на западные алтайские

области, а позднее на восток, вызвав миграции населения. В этом смысле ранняя инвазия Китая сяньюнами (как указывает Ярослав Прушек) могла отразиться на более поздних процессах, которые окончательно способствовали приближению племен юечжи к границам Китая. Позднее сяньюны приняли сходный образ жизни и после того, как оказали влияние на соседние народы северо-восточной Евразии, вызвали обратную передачу импульсов и движений – с востока на запад. И, наконец, автор также касается некоторых более далеких языковых связей народов Евразии, которые подразумевают различные изменения контактов в Туранской области.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: этничность, язык, алтайские языки, тюркский, монгольский, тунгусский, тюрки, монголы, Китай, Древняя история, Шан, Чжоу, иранцы, тохары, Туран

Emil Herřak

AVRASYA ETNİK TARİHİNE DAİR NOTLAR – ALTAY HALKLARI, ÇİN KAYNAKLARI VE TURAN

ÖZET

Makalenin ilk kısmında yazar, Altay dillerine ve Altay anayurduna dair bazı ayrıntıları tartışmaktadır. Esas konu olan, Türkçe, Moğolca, Tungusca, Korece ve Japonca'nın hep birlikte orijinal bir dil ailesi mi oluşturduğu yoksa, yalnızca, temaslar ve ödünç almalar yoluyla birbirine bağlanan ayrı dil ailelerimi olduğuna dair Altayik teori ile ilgili olarak yazar, uzak bir genetik ilişkinin olduğunu sanmaktadır. Kökenleri ile ilgili olarak, Proto-Altayik topluluğunun avcılık – balıkçılıkla geçinen, çok az ziraat yapan, toplayıcılık aşamasında bir topluluğu bilinmektedir. Sosyal organizasyon konusunda ise, ataerkil ve yaş ayrımına dayalıdır. Düzenli savaşlar ve Şamanist uygulamalar mevcuttur. Daha az kesin olan ise, “anayurt” a dair coğrafi delillerdir – Proto-Altay dilli, tarlaları olan, suya ulaşabilen ormanlık bölgelerde ve başlıca ovalarda ve verimsiz arazileri olan (kumlu, tuzlu, bataklık) bölgelerde yaşayanlar tarafından konuşulmaktadır. Bu türden iki bölge belirlenmiştir: 1-) Doğu'da, Orta Çin Vadisi, Gobi ve Mançurya arası, 2-) Batı'da Turan ovaları. Bazı araştırmacılar Batı orijinini tercih etmektedir. Ancak, yaşayan nüfusun genetik tahlilinde de görüldüğü üzere, Proto-Altayik gruplar, Çin Neolitik döneminden önce, Sarı İrmak'a yakın bölgelerde yaşamış, böylece de, Sino-Tibetçe konuşanlar tarafından dil bakımından asimile edilmiş olabilirler. Fakat, bu döneme ait Gobi kültürlerinin, Turan dönemi ile de bağlantılarının olduğu görülmektedir. Yazar, M.Ö. 3. bin yılda meydana gelen ekolojik ve teknolojik değişmelerin muhtemelen Altay dillerinin yayılmasını etkilediğini ve nihayetinde çeşitli alt gruplara ayrılmasına neden olduğunu belirtmektedir. Makalenin ikinci kısmı, erken Çin kaynaklarında bahsedilen etnik gruplarla ilgilidir. Shang yazıtlarında yabancı etnik isimler oldukça fazladır. Shang'ın, tabii insanları dışarıdaki düşmanlardan ayırt ettiği ve bunlara *fang* dediği ileri sürülmektedir. Shang döneminde, bunlar arasında en önemlileri Qiang, Zhou, Quan, Guifang ve Yifang'dır. Bu gruplar arasında çeşitli ittifaklar ve mücadeleler olmuştur. Bunlar arasında Zhou diğerlerini etrafında toplayarak son Shang liderini yenmiştir. Takip eden Zhou döneminde *fang* terimi zamanla kaybolmuş ve yabancılar için Yi (eski Yifang), Man, Rong ve Di terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Zhoular 10. yüzyılda M.Ö. Quanrong (Quan) ların saldırısına uğramıştır ve civar bölgelere göç etmişlerdir – aha sonar Zhoular, orijini bilinmeyen, Xianyun denen topluluğun saldırısına uğramışlardır. Saldırının geri püskürtülmesine rağmen, M.Ö. Yüzyılda, Quanronglar Zhou başkentini ele geçirmişlerdir. Bu olay, Doğu'da yeni bir başkent kurulmasına neden olmuş ve takip eden birkaç yüzyılda çeşitli Çinli idareciler üstün pozisyona gelmişlerdir. Bu dönemde Çinliler kendilerini, “dört taraftan düşmanla çevrili”, “Dünya Kırallığı” olarak görmüşlerdir. Bu, Eski Çin'in etrafında yabancı halklardan oluşan “ilk halka” olarak görülebilir. Fakat, Zhao Çin devleti Ordos ve Moğolistan sınırına ulaştığında, “ikinci halka” insanlara da ulaşmışlardır. Döneme ait kaynaklar, daha ilerideki insanlara, Siberya'daki Dinglinglere atıfta bulunmaktadır. Bunlar da Çin'in etrafındaki “üçüncü halka” yı oluşturmaktadır. Makalenin son kısmında yazar, Çin kaynaklarında bahsedilen insanların muhtemel

etnik kimliklerini tartışmaktadır. Qiangların, Çinlilerle uzaktan bağlı olan Tibeto-Burman olduğu görüşü ile hem fikirdir. Manlar anlaşılması en zor olandır. Fakat, bu adın daha sonraki kullanımları, Austronesianlara (veya Thailer'e) atıfda bulunmaktadır. Rong ve Di'lerin ise Çinlilere uzaktan bağlı oldukları muhtemeldir. Çin'in etrafındaki "ikinci halka" ile ilgili olarak yazar, Edwin Pulleyblank ve diğerleri tarafından görüşü Kabul etmekte ve (geç Hunların ataları olan) Xiongnuların Çin'in etrafındaki, Altayik olmayan gruplardan geldiğini düşünmektedir. Dingling, Gekun, Xinli ve Xiongnuların "üçüncü halka" da karşılaştıkları diğer gruplar hakkında Altayik ve, bu durumda da, Türk kimliği öne sürülebilir. Diğer yandan yazar, Yuezhilerin, içinde bazı Tocharian unsurları taşıyan, İran kökenli grup olduğu görüşündedir. Atlı göçebelik Hu, Xiongnu ve Yuezhilerin hayat tarzıdır ve muhtemelen bu hayat tarzı önce Altay Dağları'nın batısındaki İranlılar arasında başlamış ve doğuya doğru kaymıştır. Bu anlamda (Jaroslav Průšek'in önerdiği gibi) Xianyunların Çin'i erken istilası, süreci uzatmış ve Yuezhileri Çin sınırına getirmiş olabilir. Daha sonraları, Xiongnular benzeri hayat tarzını adapte etmişler ve kuzey-doğu Avrasya'daki komşu halkları etkiledikten sonara, doğudan batıya geri dönüş hareketine başlamışlardır. Nihayet, yazar, Turan bölgesi ile temaslara işaret eden, Avrasya ile izak dil bağlantılarına değinmektedir.

ANAHTAR KELIMELER: Etnisite, dil, Altayik diller, Türki, Moğol, Tungus, Türkler, Moğollar, Çin, Eskiçağ arihi, Shan, Zhou, İranlılar, Tocharianlar, Turan ülkesi